

СТРАТЕГИЯ
ЗА РАЗВИТИЕ НА
ВИСШЕТО
ОБРАЗОВАНИЕ
В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
ЗА ПЕРИОДА 2014-2020 г.

ноември, 2013 г.
гр. София, България

СЪДЪРЖАНИЕ:

I. УВОДНА ЧАСТ.....	5
1.1. Обосновка.....	5
1.2. Визия на стратегията	6
1.3. Мисия на стратегията	7
1.4. Цели на висшето образование	7
1.4.1. Стратегическа цел	7
1.4.2. Конкретни цели	8
II. АКТУАЛНО СЪСТОЯНИЕ НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ.....	9
2.1. Обща характеристика на системата.....	9
2.2. Преглед и оценка на реформите	10
III. НЕОБХОДИМОСТ ОТ РЕСТАРТИРАНЕ НА РЕФОРМИТЕ	14
3.1. Обосновка.....	14
3.2. Обновление и приемственост	14
IV. СРЕДНОСРОЧНИ ЦЕЛИ НА СТРАТЕГИЯТА (2014-2020 Г.): НАСОКИ И МЕРКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ.....	16
4.1. Стратегическа цел.....	16
4.2. Политики и мерки за реализация на конкретните цели	16
4.2.1. Стимулиране на интереса към и висшето образование и насърчаване на достъпа до висшите училища	16
4.2.2. Съществено повишаване на качеството на обучението и увеличаване на мобилността на студентите, преподавателите и изследователите	18
4.2.4. Изграждане на интегрирана и ефективна мрежа за научноизследователска дейност и развитие на иновациите	24
4.2.5. Модернизация и децентрализация на системата за управление и финансиране на висшето образование	26
4.2.6. Разширяване и укрепване на мрежата за учене през целия живот; широко приложение на различните форми на електронно образование.....	32

**V. СТРАТЕГИЧЕСКИ НАСОКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ
ПРЕЗ ПЕРИОДА 2020-2025 Г..... 35**

VI. РИСКОВЕ И БАРИЕРИ ПРЕД СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ РЕФОРМИ..... 37

ПРИЛОЖЕНИЯ 43

П.1. ПУБЛИЧНИ РАЗХОДИ ЗА СРЕДНО И ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ КАТО % ОТ БВП НА БАЗА ПАРИТЕТЕН ПОКУПАТЕЛЕН СТАНДАРТ /ППС/.....	43
П.2. СРЕДНОГОДИШЕН БРОЙ НА РЕГИСТРИРАНИТЕ В БЮРАТА ПО ТРУДА /БТ/ БЕЗРАБОТНИ ЛИЦА С ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ /2003 – 2012 Г./.....	44
П.3. СРЕДНОГОДИШЕН БРОЙ НА РЕГИСТРИРАНИТЕ В БТ БЕЗРАБОТНИ ЛИЦА С ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ ПО РЕГИОНИ /2003 – 2012 Г./.....	45
П.4. ПУБЛИЧНИ РАЗХОДИ ЗА ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАТО % ОТ БВП НА БАЗА ПАРИТЕТЕН ПОКУПАТЕЛЕН СТАНДАРТ /ППС/ - ЗА НЯКОИ СТРАНИ /2004 – 2010 Г./.....	46
П.5. ЗАЯВЕНИ СВОБОДНИ РАБОТНИ МЕСТА /СРМ/ В БЮРАТА ПО ТРУДА /БТ/ ЗА ЛИЦА С ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ; СРЕДНОГОДИШЕН БРОЙ НА РЕГИСТРИРАНИТЕ В БТ БЕЗРАБОТНИ ЛИЦА С ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ.....	47
П.6.1. БРОЙ НА ДЕЙСТВАЩИТЕ И ОТЧИСЛЕНИТЕ С ПРАВО НА ЗАЩИТА ЧУЖДЕСТРАННИ СТУДЕНТИ ЗА УЧЕБНАТА 2012/2013-ТА ГОДИНА (ВТОРИ СЕМЕСТЪР) /С НАД 100 ЧУЖД. СТУДЕНТИ; 23 ВУ/.....	48
П.6.2. БРОЙ НА ДЕЙСТВАЩИТЕ И ОТЧИСЛЕНИТЕ С ПРАВО НА ЗАЩИТА ЧУЖДЕСТРАННИ СТУДЕНТИ ЗА УЧЕБНАТА 2012/2013-ТА ГОДИНА (ВТОРИ СЕМЕСТЪР) /ПОД 100 ЧУЖД. СТУДЕНТИ; 25 ВУ/.....	49
П.7.1. БРОЙ НА ОТПАДНАЛИТЕ СТУДЕНТИ ЗА УЧЕБНАТА 2012/2013 Г. /НАД 100 СТУДЕНТИ; 21 ВУ/. ПРИЧИНИ ЗА ОТПАДАНЕ: 1) НАПУСНАЛ ПО СОБСТВЕНО ЖЕЛЕНИЕ; 2) ОТСТРАНЕН ЗАВИНАГИ;.....	50
П.7.2. БРОЙ НА ОТПАДНАЛИТЕ СТУДЕНТИ ЗА УЧЕБНАТА 2012/2013 Г. /ДО 100 СТУДЕНТИ; 30 ВУ/. ПРИЧИНИ ЗА ОТПАДАНЕ: 1) НАПУСНАЛ ПО СОБСТВЕНО ЖЕЛЕНИЕ; 2) ОТСТРАНЕН ЗАВИНАГИ;.....	51
П.8.1. БРОЙ НА ПРЕКЪСНАЛИТЕ СТУДЕНТИ ЗА УЧЕБНАТА 2012/2013 Г. /НАД 100 СТУДЕНТИ; 24 ВУ/. ПРИЧИНИ ЗА ПРЕКЪСВАНЕ: 1) СЛАБ УСПЕХ; 2) НЕЗАВЕРЕН СЕМЕСТЪР; 3) ПО БОЛЕСТ; 4) ПО СЕМЕЙНИ ПРИЧИНИ; 5) ПО ДРУГИ ПРИЧИНИ;.....	52

П.8.2. Брой на прекъсналите студенти за учебната 2012/2013 г. /под 100 студенти; 27 ВУ/. Причини за прекъсване: 1) Слаб успех; 2) Незаверен семестър; 3) По болест; 4) По семейни причини; 5) По други причини;.....	53
П.9. Отчетени средства за стипендии и предоставени средства за стипендии за ВУ	54
П.10. Придобити научни степени и заети академични длъжности	55

Списък на съкращенията:

на български език

БАН	Българска академия на науките
БВП	Брутен вътрешен продукт
ЕК	Европейска комисия
ЕП	Европейски парламент
ЕПВО	Европейско пространство за висше образование
ЕС	Европейски съюз
МИЕТ	Министерство на икономиката, енергетиката и туризма
МОМН	Министерство на образованието, младежта и науката
НАОА	Национална агенция за оценяване и акредитация
НИД	Научно-изследователска дейност
НПО	Неправителствени организации
ОКС	Образователно-квалификационна степен
РСВУБ	Рейтинговата система за висшите училища в България
ЦПО	Центрове за професионално обучение

на английски език:

ECTS	Европейска система за натрупване и трансфер на кредити
SWOT-анализ	Анализ на силните страни, на слабите страни, на възможностите и заплахите /от английски език/

I. УВОДНА ЧАСТ

1.1. Обосновка

Настоящата Стратегия е изработена след подробно проучване на българските и европейските документи за развитие на висшето образование, отнасящи се за периода 2014-2020 г. Водещите сред тях са:

Документи на Европейската комисия (ЕК)

- *Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж „Европа 2020“*;
- *Комюнике от Букурещ (2012): „ Да използваме потенциала си по най-добрия начин: консолидиране на европейското пространство за висше образование“*;
- *Съобщение на Европейската комисия до Европейския парламент, Съвета на Европа, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите, относно „Европейското висше образование в световен план“ (юли, 2013)*;
- Материали от редовното съвещание на Комитета по образование, проведено на 3 и 4 октомври, 2013

Документи на Република България

- *Национална програма за реформи 2011-2015 г. на Р. България (вкл. Препоръки на ЕК)* ;
- *Национална стратегия за развитие на научните изследвания -2020;*

Ползвани са и документи на Болонския процес, както и разработки на Световната банка, на независими аналитични и информационни центрове, отнасящи се до състоянието и перспективите на системата на висшето образование в България. Направен е цялостен преглед на промените в структурата на приетите, обучаваните и завършващите български висши училища през периода 2009-2012 г., както и SWOT-анализ на състоянието в момента

Върху тази база са формулирани приоритетни насоки и неотложни мерки за **ускорена модернизация на българското висше образование.**

Очертана е и **Пътна карта** на предстоящите реформи. Предложен е подробен **План за действие** през първите три години от периода 2014-2020.

Важно изискване към *Стратегията за развитие на висшето образование*, което е спазено при нейната подготовка, е координацията с проекта на Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж-2020”, както и *Споразумението за партньорство на Република България с ЕК* през новия програмен период 2014-2020 година.

Взаимовръзките с оперативната програма ще се доуточняват в хода на нейното окончателно приемане. Взети са предвид и хоризонталните връзки с други ключови стратегии и програми, подготвени от българското правителство – за заетост и преодоляване на младежката безработица, смекчаване на бедността, интеграция на ромите и др.

1.2. Визия на стратегията

Стратегията очертава ключовите приоритети, с които ще бъдат съобразени конкретните политики и управленски мерки в областта на висшето образование през периода 2014-2020 г. По отделни направления на образователните дейности са дадени и Насоки за развитие в по-далечна перспектива – до 2025 г. По-широката времева рамка позволява да се предложат обосновани и реалистични решения за преодоляване на забавянето на реформите в системата на висшето образование в България - в ключови области като качеството на обучението, връзката с пазара на труда и финансирането.

По този начин *Стратегията* насърчава формулирането и изпълнението на средносрочни и дългосрочни цели - в тяхната взаимовръзка. Обективната преценка на сегашната ситуация в системата на висшето образование в България показва, че само последователното приложение на избрания модел за модернизация и управление, е гаранция за успех. Особено важно е решенията за промени да се вземат без прекъсване и отлагане, в синхрон с европейското развитие и отчитане на глобалните тенденции.

1.3. Мисия на стратегията

Стратегията очертава траекторията и приоритетните области за развитие на висшето образование в България в двете му измерения:

а/ като обществено и индивидуално благо, което предоставя търсени образователни услуги;

б/ като двигател за динамично реструктуриране на икономическата база и изграждане на нова икономика, основана на знанието, напредъка на технологиите, растяща конкуренция между регионите и държавите;

Днес системата на висшето образование в България е изправена пред двойно предизвикателство: от една страна, да се ускори и завърши започналият процес на структурни реформи, като се преодолее изоставането спрямо водещите европейски държави; от друга страна - да се реализира успешно процеса на стратегическа трансформация на висшето образование: от допълваща/обслужваща сфера във фактор за печелене на предимство в европейската и глобалната надпревара за знания, материален просперитет и духовен напредък.

1.4. Цели на висшето образование

1.4.1. Стратегическа цел

Създаване на модерна и ефективна система на висшето образование, в центъра на която е човекът с неговите личностни качества и интелектуален потенциал. Модернизираната система трябва да гарантира:

- подготовка на проактивни, иновативни и мотивирани специалисти;
- успешна професионална реализация на завършващите студенти;
- високи и приложими резултати от научните изследвания в икономиката;
- растяща конкурентоспособност на висшето образование и икономиката на знанието в европейски и глобален контекст;

1.4.2. Конкретни цели

Първо, стимулиране на интереса към висшето образование и разширяване на достъпа, следвайки принципа, прилаган в ЕС за „широкия” вход „ и „тесния” изход на системата (достигане на равнище от 36% завършили висше образование на възраст между 30 и 34 години през 2020 г.- при най-малко 40% за ЕС).

Второ, съществено повишаване на качеството на обучението, насърчаване на мобилността на студентите, преподавателите и изследователите – съобразно европейските и световните критерии и стандарти.

Трето, изграждане на устойчива и ефективна връзка между висшите училища и институциите на пазара на труда; като резултат - постигане на динамично съответствие между търсенето и предлагането на специалисти с висше образование.

Четвърто, изграждане на интегрирана и ефективна мрежа за научноизследователска дейност и развитие на иновациите във висшите училища и изследователските центрове, ориентирани към пазарната икономика.

Пето, модернизация и децентрализация на системата за управление и финансиране на висшето образование, съобразена с интернационалните тенденции за нарастваща автономия на висшите училища, пазарното търсене и при умножаване на източниците на ресурси за обучение и изследвания;

Шесто, разширяване и укрепване на мрежата за учене през целия живот; широко приложение на формите за електронното на дистанционно обучение.

II. АКТУАЛНО СЪСТОЯНИЕ НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ

2.1. Обща характеристика на системата

Системата на висшето образование в България обхваща 51 висши училища (37 държавни и 14 частни), в т. ч. 44 университети и специализирани висши училища и 7 самостоятелни колежи.

Тази мрежа надвишава значително средните показатели на редица съпоставими с България страни от Европейския съюз (ЕС) - като население и територия.

Експанзията на висшите училища обаче не се е отразила благоприятно върху качеството и ефективността на образованието; изостава се с развитието на иновативния потенциал на системата; тя бавно реагира на динамично променящите се изисквания към квалификацията, мотивацията и професионалната кариера на специалистите с висше образование.

Другият проблем през последните години е заниженият контрол от страна на държавата върху количествения растеж на мрежата от висши училища, за сметка на качеството на обучението, реализацията на завършващите и ефективността на инвестициите в сектора.

Всичко това спъва модернизацията на системата на висшето образование в България и развитието на университетската наука, в съответствие със световните критерии и европейските стандарти. Информацията по най-важните количествени показатели разкрива **сериозни вътрешни диспропорции в системата, както и растящи несъответствия с достигнатата степен на развитие средно за ЕС и за водещите страни в общността .**

Първо, незадоволителен дял на завършилите университети и колежи: общо 26,9% от населението на възраст от 30 до 34 години;

Второ, влошени ключовите пропорции:

а/ преподаватели – студенти (независимо от нарастването на броя на студентите през последните години с 16%);

б/ брой на випускниците от средните училища-обявени места за прием във висшите училища;

Трето, затруднен достъп на младежите от нискодоходните социални групи до висшите училища, поради растяща бедност и подценяване на проблема с отпадащите от началните и средните училища (12,5% - главно деца от ромската общност);;

Четвърто, нарастващи предпочитания сред младите хора за получаване на висше образование извън страната – в развитите страни на ЕС, в САЩ, Канада и др. Тази тенденция, по принцип положителна, не е плод на усилията на държавата и не е подчинена на ясна стратегия за насърчаване на международната студентска мобилност в двете посоки: навън и вътре в страната. Като прибавим и растящата изходяща мобилност на българските студенти, става ясно, че процесът на изтичане на мозъци, на млади таланти, който преживя България през 90-те години на 20 век, се повтаря отново.

Пето, драстично разминаване между профила на подготвяните специалисти във висшите училища и реалното търсене на пазара на труда. Показателно е, че по-малко от 30% от завършващите студенти се реализират по съответната професия. В същото време се очертава остър и траен дефицит на кадри по инженерни и технически специалности /виж. раздел IV на Стратегията/.

2.2. Преглед и оценка на реформите

Реформите в системата на висшето образование в България се провеждаха общо взето в правилна посока, но стартираха с около едно десетилетие по-късно в сравнение с водещите европейски страни.

Фактичното начало беше поставено едва след 2000 г., поради което страната трябваше да реагира на двоен натиск:

а/ външен, да компенсира изоставането в европейски план;

б/ вътрешен, да предприема промени в законодателството и управлението в кратки срокове и при отсъствие на национален консенсус;

Неблагоприятната ситуация се усложни допълнително след приемането на България в ЕС през 2007 г. От една страна, трябваше във фиксиран времеви график да се следват приоритетите, очертани в Болонския процес и Лисабонската стратегия, а по-късно и в Програмата „Европа-2020“; от друга страна, да се реагира на предизвикателствата на финансово-икономическата криза, прекъснала процеса на

възходящ растеж и растяща заетост на трудоспособното население в страната /2001-2007 г./.

Финансово-икономическата криза постави държавното управление на системата на висшето образование пред дилемата:

- да причисли висшето образование и науката към групата на отраслите и дейностите, за които се предвижда строг режим на финансови икономии (т.нар. пакет „Остерити” – политика, подчинена на принципа „финансовата консолидация е по-важна от образователната модернизация”);
- да ускори реформите във висшето образование, като пренасочи и увеличи инвестициите в него (при спазване на изискването за ефективност и възвръщаемост) ; да постави висшето образование и науката в центъра на националната стратегия за излизане от кризата;

Стратегическият избор в периода 2009-2013 г. беше направен в полза на политиката „Остерити”. Следвайки този курс, България намери място сред челните страни, спазващи стриктно показателите за фискална дисциплина, приети от ЕС. Но тази стратегическа ориентация засили хроническия недостиг на средства за текущото функциониране на системата на висше образование и за подкрепа на стартиралите реформи.

Ударът върху сектора за научни изследвания, развитието на технологиите и иновациите, беше още по-тежък. На практика през споменатия период планираните реформи навлязоха в нова фаза на застой; показателите за иновативност на инвестициите в знанията/образованието и в производството, както и за професионална реализация на випускниците от висшите училище, също се влошиха.

Независимо от трудностите, в периода 2000-2013 г. България осъществи (макар и с бавни стъпки, колебания и прекъсвания) поредица от промени в системата на висшето образование:

1. Въведена е *Тристепенна система на обучение*: бакалавър – магистър – доктор;
2. Разработен е *Класификатор на областите на висше образование и професионалните направления*;

3. Изградена е *Информационна система*, която включва:

- *Регистър на висшите училища;*
- *Регистър на академичния състав на висшите училища;*
- *Регистър на всички действащи и прекъснали студенти и докторанти;*
- *Регистър на завършилите студенти и докторанти;*
- *Регистър на банките, отпускащи кредити по Закона за кредитиране на студенти и докторанти;*

4. Разработена и публикувана е *Рейтингова система на висшите училища в Република България* (през 2010 г е извършена първата класация на българските висши училища; през 2012 – втората; предстои до края на 2013 г. да се направи поредната класация).

5. В редица висши училища се изпълняват *съвместни програми* за обучение с водещи европейски университети, завършващо с издаване на дипломи от два университета;

6. Създадена е *Национална агенция за оценяване и акредитация (НАОА)* към Министерския съвет;

7. Разработена и приета е *Национална квалификационна рамка за учене през целия живот, включваща и системата на висшето образование* (в контекста на *Рамката на квалификациите в Европейското пространство за висше образование*);

8. Направени са първи стъпки към *Интеграция на БАН с висшите училища* (сключени са над 10 договори за сътрудничество); БАН изгради мрежа от 12 академични регионални звена за приложна наука;

Изброените по-горе инициативи и мерки са прилагани на интервали, без необходимия синхрон между тях, както и без достатъчна координация между институциите, отговорни за реализация на промените. Това доведе до фрагментарност на политиките за развитие на висшето образование, до демотивация и в някои случаи – дори до съпротива от част от академичните среди и недоволство от страна на студентите.

Като цяло системата на висшето образование и науката не функционираше успешно, което предизвика основателни критики от страна на обществото и от ЕК – за

липса на политическа воля за реформи, подценяване на отрасъла от държавното управление, незаинтересованост от страна на бизнеса, самозатваряне и самодостатъчност на академичните институции и т.н.

По-конкретно, през периода на членството в ЕС, България пропусна да осъществи следните належащи нормативни, управленски и структурни промени във висшето образование и сектора на научните изследвания:

Първо, не беше разработена и приета цялостна визия /стратегия за развитие на висшето образование в условията на европейско членство и изостряща се конкуренция в международното образователно пространство. Два варианта на такава стратегия, подготвени през 2005 г. и 2006 г., останаха без реакция от изпълнителната власт и не бяха подложени на широка публична дискусия;

Второ, не беше обновена нормативната база. Тя продължава да е остаряла и неадекватна, както от гледна точка на прилаганите реформени мерки, така и на европейските критерии и стандарти. Подготвеният през 2011-2012 г. вариант на нов Закон за висшето образование не срещна необходимата политическа, административна и академична подкрепа и по същество беше замразен. Това се отрази негативно на усилията да се модернизира управлението на системата и да се прилага по-строг и перманентен контрол от страна на държавата в случаите на лошо управление и нерегламентирана дейност на висшите училища.

Трето, административната функция за издаване на Европейско дипломно приложение и прилагането на Европейската система за натрупване и трансфер на кредити (ECTS) не се изпълняваше на необходимото международно равнище.

Четвърто, не беше изграден ефективен механизъм за връзка между висшите училища- като доставчик на квалифицирани специалисти, и бизнеса- като потребител на високообразовани, проактивни и мотивирани кадри, адаптивни към структурните и квалификационни изменения на трудовия пазар.

Пето, не беше трансформирана и модернизирана връзката между обучението и научните изследвания - дейности, които по традиция са институционално разделени в България. Административната реформа в институтите на БАН, наложена централизирано и с финансов натиск от правителството, не доведе до очакваните резултати. **По този начин действието на ключовия триъгълник на знанието: висше образование - нааучни изследвания – иновации, на практика беше блокирано.**

III. НЕОБХОДИМОСТ ОТ РЕСТАРТИРАНЕ НА РЕФОРМИТЕ

3.1. Обосновка

Независимо от значителното забавяне и фрагментарността на предприетите мерки, **радикалната реформа в системата на висшето образование и науката няма алтернатива**. Това предизвикателство по принцип не предизвиква съпротива от академичната и студентската общност. Необходимостта от ускорена модернизация и европеизация се разбира и от представителите на по-широката общественост, на бизнеса и неформалните организации, работещи в сферата на образованието и науката.

Следователно, **налице е благоприятна основа за продължение на започналите промени, за нанасяне на належащите корекции в тях** (в случаите, когато не са доказали своята ефективност), **както и за по-смела ориентация към международните критерии и изисквания** (решително внасяне на световно измерение в българската образователна система). Крайно време е да се прояви и политическа воля от страна на законодателната и изпълнителната власт, натоварени с отговорността да вземат стратегически и текущи управленски решения.

3.2. Обновление и приемственост

Особено важно е да се търси и постигне широк обществен консенсус по бъдещите законодателни и управленски промени, за да се прекъсне порочната практика на изчакване, отмяна и пренаписване на стратегическите документи след поредната смяна на управляващото мнозинство. Проблемът за приемствеността на стратегиите и политиките в областта на висшето образование и научните изследвания в България също трябва да намери своето трайно решение.

Осъществяването на този поврат към национално сътрудничество и конструктивизъм ще бъде улеснен, ако се ползват утвърдени практики на други европейски страни, стартирали реформите още през 90-те години и апробирали успешно различни варианти. Другото условие за успех е оценката на въздействието на практическите образци, въведени в част от българските висши училища, които съчетават националните академични традиции с иновативните подходи.

Един по-общ преглед на стартиралите нормативни и законодателни реформи показва, че възможности за успешно продължение и за корекции, нанесени „в движение”, съществуват по отношение на следните мерки:

1. *Закон за висшето образование и науката.* Има подготвен вариант от Съвета на ректорите, който обаче не е стигнал до публично обсъждане. Проектът би могъл да залегне в основата на нов Закон за висшето образование и науката, който следва да се приеме най-късно през 2014 г.;
2. *Закон за развитие на академичния състав в Република България.* Законът е приет и действа от май, 2010 г. Налага се оптимизиране на закона, въз основа на провеждащия се в момента анализ на въздействието;
3. *Усъвършенстване на статута и засилване на ролята и приноса на частните висши училища;*
4. *Разширяване и укрепване на връзката между:*
  - a/ висшето образование и науката;
  - б/ науката, бизнеса и регионите;
5. *Засилване на студентската и преподавателска мобилност;*
6. *Изграждане на мрежа от звена за продължаващо и непрекъснато обучение и на обучение за възрастни (в и/или извън висшите училища).*

IV. СРЕДНОСРОЧНИ ЦЕЛИ НА СТРАТЕГИЯТА (2014-2020 г.): НАСОКИ И МЕРКИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЯ

4.1. Стратегическа цел

Балансираният подход и реалистичните преценки предполагат формулираната стратегическа цел (виж 1.4.1) да се постигне на два етапа:

Първи етап: 2014-2020 г. – реализиране на цялостен пакет от структурни промени в системата на висшето образование, вкл. въвеждане на нов модел за управление и финансиране (виж. по-долу); цялостна актуализация на законовата и подзаконовата уредба, адекватна на новия модел; последователно и пълно приложение на критериите от Стратегията „Европа 2020“.

Втори етап: 2020-2025 г. – ускорено завършване и синхронизиране на реформите, с подчертан акцент върху европейското и световното измерение. Догонване на средното равнище в ЕС, вкл. по отношение качеството и конкурентоспособността на висшето образование и научните изследвания.

Важна дългосрочна цел, която си поставяме през този етап е:
превръщането на България в регионален център за модерно висше образование с европейски профил, атрактивен за студенти от трети страни по-специално за държави от Югоизточна Европа!

4.2. Политики и мерки за реализация на конкретните цели

4.2.1. Стимулиране на интереса към и висшето образование и насърчаване на достъпа до висшите училища

Постигането на амбициозната цел: до 2020 г. най-малко 36% от населението на България на възраст 30-34 години да е с висше образование, изисква да се преодолеят две сериозни предизвикателства.

Първото предизвикателство е системното намаляване на броя на младежите, завършващи средно образование, които кандидатстват в българските висши училища. Това ни доведе до безпрецедентна ситуация в историята на висшето образование: незапълване на обявени места във висшите училища (така например, през 2013-2014 г. учебна година фактическият прием е бил 63045 души, което е с над 8000 по-малко от планирания брой). Причините за драстичния спад са комплексни – наред с влошената демографска ситуация, още и: нарастваща образователна емиграция сред младите, затруднен достъп до българските висши училища поради географски и социални бариери, накърнен социален престиж на висшето образование.

Второто предизвикателство е от демографски характер. България е пред прага на демографска катастрофа, поради безпрецедентно застаряване на населението, и рекордно ниски темпове на раждаемост, високата смъртност сред децата и т.н. Това налага да се приеме пакет от неотложни и дългосрочни управленски мерки за преодоляване на демографския срив (виж по-подробно последния раздел на *Стратегията*).

Същевременно следва да се засили държавният контрол върху инерционното екстензивно нарастване на броя на завършващите, подчинено главно на стремежа към увеличаване на приходите във висшите училища. За да се улесни достъпът до тях на младежи от социално уязвимите групи (от бедни семейства, отдалечени региони и малцинствени групи) ще бъде усъвършенствана системата за предоставяне на стипендии и социално подпомагане на студентите.

Възможен вариант за преодоляване на демографски обусловения спад е опростяването на системата за прием на студенти във висшите училища (вкл. и по специалности, които водят до упражняване на регулирани професии - каквато е практиката в някои европейски страни). Максималното разширяване на входа може да даде положителни резултати при условие, че рязко се повиши качеството на подготовката в средните училища (реално погледнато, реформата в приема може да започне след 2020 г., когато нормативната база ще бъде изцяло обновена).

4.2.2. Съществено повишаване на качеството на обучението и увеличаване на мобилността на студентите, преподавателите и изследователите

Въпреки че през последните години всички висши училища в България приеха свои вътрешни системи за управление на качеството, контролът върху тяхното спазване и обменът на добри практики е занижен. В хода на приложението на системите се проявиха и други слабости, които следва да се преодолеят още в началото на периода 2014-2020 г.

Първо, системите за оценка на качеството на висшето образование включват едновременно програмна и институционална акредитация. Това изкуствено усложнява процеса, претоварва човешките ресурси, създава допълнителна бюрокрация и в крайна сметка затруднява нормалната работа на висшите училища. **Необходимо е да се приеме подход, при който се прилага само еднократна акредитация: и на институцията висше училище, и на професионалните му направления; да се въведат гъвкави акредитационни модели; да се доразвие практиката за външно оценяване на качеството на висшето образование, в т.ч. с участие на чуждестранни агенции и експерти.**

Второ, необходимо е да се въведат строги контролни механизми от страна на държавата, които да гарантират качествено предоставяне на услугата „висше образование” - от всички висши училища и реално прилагане на критериите за получаване на съответната ОКС и ОНС – „бакалавър”, „магистър” и „доктор”.

Цялата система за стимулиране на студентите, след „входа”, като студентски стипендии, студентски практики, международна мобилност, активност в научноизследователската дейност следва да се управлява с инструментите и върху принципите, заложи в програмните документи на ЕС, в партньорството с работодателите и бизнеса.

Трето, НАОА да изготви подробен анализ на въздействието на съществуващите системи за управление на качеството в сравнителен/международен аспект и да го предложи за публично обсъждане до края на 2014 г. Промените в това направление да бъдат фокусирани главно към:

- изграждане на работещ и ефективен механизъм за оценка на професионалната реализация на завършващите студенти (съвместно с бизнеса и специализирани НПО);
- постоянно действащи вътрешни и периодични независими/външни експертизи на качеството на обучението във висшите училища;
- активизиране на формите за оценка на качеството на преподаването от страна на студентите и академичния състав;
- интернационализация на академичните програми и на електронното обучение.

Мобилността в образованието и науката от други части на света към европейското пространство е нараснала съществено (днес държавите членки на ЕС привличат около 30% от мобилните студенти в световен план). Такава тенденция обаче не личи в България. Доколкото има входяща образователна мобилност, тя не е продукт на национална политика и междудържавни споразумения, а е плод най-вече на индивидуалната инициатива на чуждестранните студенти. Следователно, важна задача е **България да бъде превърната в предпочитана и желана дестинация за академична мобилност.**

В съответствие със *Стратегията за мобилност 2020 г.* - за Европейското пространство за висше образование (ЕПВО), увеличаването на приема на студенти от трети страни ще се постига чрез мерки като:

- преносимост на грантове и студентски кредити;
- оптимизиране на процедурите за признаване на сравними образователни периоди и степени;
- разкриване на повече съвместни програми;
- сътрудничество с други региони за развитие на ЕПВО;
- пълна преносимост на национални безвъзмездни помощи и заеми в рамките на ЕПВО;

Трудностите в работата за насърчаване на трансграничната академично мобилност са в две основни групи: финансови и езикови. За решаването на проблема с крайно ниската входяща мобилност (чуждестранни студенти, които изучават най-често по линия на Програма Еразъм на ЕС дисциплини в рамките на един до два семестъра), ще съдействат учебните програми в ОКС „Бакалавър” и в ОКС „Магистър” **изцяло на английски език**. Препоръчително е в дългосрочен период (2020- 2025 г.) до 20% от специалностите във всяко ВУ да се предлагат ефективно на английски език; или и в двойна (тройна и повече) версия: английски, български и трети възможен език. Да се предлагат програми за образователна и научна степен „доктор” и на английски език.

В съответствие с европейските изисквания българската политика в областта на висшето образование през периода 2014-2020 ще бъде насочена във все по-голяма степен върху включването на глобално измерение в изготвянето и съдържанието на всички учебни програми и във всички процеси на преподаване и обучение (т.нар. „**насърчаване на международното измерение на национално равнище**”). Така ще се открият възможности за нарастваща част от учещите, които не могат да участват в международна мобилност (те са над 90%) — да придобият умения в международна среда.

Ще се разшири присъствието в университетите на чуждестранни преподаватели и научни работници. Тази форма на сътрудничество ще улесни мнозинството студенти, които сега са възпрепятствани да участват във формите на външна мобилност - да се запознаят с международни иновативни практики; ще направи висшите училища по-ефективни и ще подобри качеството на предлаганото от тях обучение чрез насърчаване на обмена на учебни материали и улесняване на ефикасното използване на виртуалните университети и образователни софтуери.

За да се реализират посочените промени, през 2014-2015 г. МОН и социалните партньори ще разработят и предложат за публично обсъждане *Програма за насърчаване на академичната мобилност*. Програмата ще използва средствата от ОП и ЕРАЗЪМ-ПЛЮС и ще съдържа пакет от мерки, насочени към:

- стимулиране на мобилността на преподаватели в рамките на Европейския съюз, разработване на общи програми за обучение и съвместна изследователска дейност;

- разширяване на мобилността на български преподаватели в трети страни, в съответствие с европейските приоритети за интернационализирано образование;
- насърчаване на мобилността на студентите от трети страни;
- по-широко прилагане на формите на електронното образование.

4.2.3 Изграждане на устойчива и ефективна връзка между висшите училища и пазара на труда

Постигането на тази цел не търпи отлагане, поради сериозното разминаване между структурата и профила на завършващите студенти на различните образователно-квалификационни степени и ОНС „доктор” и динамиката на пазарите на труда в България и ЕС. Неотложният характер на реформите в това направление се засилва и от вътрешните диспропорции в националния и регионалните пазари на труда в България. Като основни проблеми за решаване се очертават:

- сериозен/растящ недостиг на кадри в областта на инженерно-техническите, природните и педагогическата науки ;
- изоставане в обучението по нови професии, необходими за зелената икономика , високотехнологичните и иновативни дейности;
- технологичното изоставане в сферата на услугите и при голяма част от МСП, работещи главно като подизпълнители на крупни европейски и транснационални компании (доминиращото търсене на персонал е за нискоквалифицирани и рутинни дейности)

Като резултат около 80% от професионалните направления и специалностите във висшите училища трудно се вписват в актуалната структура на най-търсените професии (Графика-1).

Графика 1 Разминаване между търсенето и предлагането на работна сила с определена квалификация

Източник: Българска стопанска камара, 2013 г.

Според експертните препоръки на работодателите, през периода 2014-2020 г. реформите във висшето образование следва да се фокусират върху отстраняване на съществените разминавания между подготовката и реализацията на завършващите специалисти:

- несъответствие между декларираните по диплома знания и умения и реално проявените в практиката;
- изоставане на методите на преподаване от иновативните тенденции в практиката и развитието на способностите на студентите;
- демотивация на младите преподаватели и изследователи;
- застаряване на академичния състав във ВУ;

Посочените проблеми изискват да се разработи **нов, ефективен механизъм на взаимодействие между висшето образование и работодателите/бизнеса**. Досегашната практика за субективно определяне на потребностите от обучавани студенти в професионалните направления (чрез ВУ и едностранни заявки от

организациите на работодателите и ведомствата) ще бъде решително изоставена. До края на 2014 г. с акт на МС ще се създаде **нова междуведомствена структура за анализи и прогнози на потребностите от специалисти с висше образование** – във взаимодействие с работодателите, синдикатите и браншовите организации. Разчетите на тази институция ще залегнат в основата на плановете за броя на приеманите за обучение студенти и докторанти във висшите училища и научните организации за съответната учебна година.

Заедно с това висшите училища и особено тези с приложен профил ще бъдат насърчавани чрез финансови и данъчни лостове в партньорство с бизнеса да следят и гъвкаво да реагират на зараждането и развитието на нови професионални ниши в пазарите на труда в България и другите европейски страни. **Още през учебната 2014-2015 година правителството има намерение да увеличи поръчките и стимулите за държавните и частните висши училища по професии с хроничен дефицит на специалисти с висше образование. Ще бъдат привлечани таланти студенти в разработването и реализирането на научноизследователски и бизнес проекти на ВУ.**

Същевременно ще се засили и регламентира диалогът на висшите училища с бизнеса относно съдържанието на обучението. Учебните планове и програми ще се актуализират периодично в съответствие с тенденциите и актуалните потребности на стопанските отрасли (в тази връзка стартира проект на МОН, който следва да се използва в максимална степен). Според *Европейската квалификационна рамка* и *Националната квалификационна рамка* за учене през целия живот (в т.ч. и в системата на висшето образование) обучението трябва да е ориентирано към практически резултати – знания, умения, компетентности. За всяка специалност предстои да се създаде профил на компетенциите, а учебните планове и програми трябва да гарантират овладяването на тези компетенции в процеса на обучение.

От спешни решения се нуждае и проблемът с **практическата подготовка на студентите в реална работна среда**. На младите специалисти липсват както адекватни/практически приложими познания, така и умения и навици. За целта системата за провеждане на студентски стаж и практики по време на обучението следва да се актуализира.

Наред с това ще се насърчава включването на студентите в научноизследователски, проектни и консултантски екипи; ще се разширят стимулите за работодателите, предоставящи условия за практическо обучение и стаж.

Налага се също така да се разработи система за интернационализирано търсене на възможности за реализиране на завършващите студенти; тази дейност следва да се съчетава с поддържане на непрекъснат контакт със завършилите специалисти и подпомагането им в намиране на работа - чрез консултации и курсове за повишаване на квалификацията. Целесъобразно е кариерните центрове към висшите училища да се обединят в обща информационна мрежа, като се създаде единен информационен портал, осигуряващ достъп на бизнес компаниите до висококвалифицирани специалисти.

Висшето образование е обществено благо, но и пазарна услуга, тъй като индивидуалният професионален избор е доминиран от пазарния интерес. Следователно, реалността налага сериозно преосмисляне на проблема за съчетаване на публичните и частни инвестиции във висшето образование и отражението им върху пазара на труда, ефективното използване на младите специалисти с висше образование в националната икономика и справедливото формиране на работните заплати на тези специалисти.

4.2.4. Изграждане на интегрирана и ефективна мрежа за научноизследователска дейност и развитие на иновациите

Република България ще провежда политика на нарастващо стимулиране на развитието на приложни научни изследвания през периода 2014-2020 година. Ще се засили приносът на иновациите в създаването на добавена стойност (в това отношение България изостава сериозно: достигнатото равнище е 26% при 45% средно за ЕС - по данни на МИЕ и Евростат). Ще се положат всички необходими усилия и ресурси, за да бъде създадено ново поколение учени, да се издигне общественият престиж на при/званието „учен” . Основен приоритет ще бъде изграждането на икономика, основана на знанието, която да съчетава в себе си синергията на триъгълника „висше образование – научни изследвания - иновации”.

Конкретните направления за реформи са:

Първо, укрепване на потенциала за научни изследвания и иновационни разработки във висшите училища и на тази основа - интеграцията между тях;

Второ, оптимална и взаимноизгодна интеграция на научноизследователската работа в БАН: а) с висшите училища; б) с регионите (ще се укрепи и стимулира изградената през 2012-2013 г. *Регионална академична мрежа* за приложна наука, в партньорство с местния бизнес и съобразно спецификата и потенциала на съответния регион);

Трето, засилена интеграция на научната и иновативна дейност на висшите училища в България с националния и европейския бизнес.

Във връзка с това:

1. Нов момент в държавната политика ще бъде изграждането на „научна“ борса, чрез която финансирането на развойната и изследователската дейност във висшите училища ще бъде оптимално разпределено между държавата и бизнеса.
2. С предимство ще се стимулират и финансират научни проекти, към които има доказан интерес от водещи български и европейски фирми; от ключово значение за оценката на проектите ще бъде внедряването в практиката на получените резултати.
3. Ще се интегрират и реструктурират фонд „Научни изследвания” и Фонд за иновации - съпроводено с улесняване на процедурите за кандидатстване;
4. Ще се насърчават съвместните изследователски проекти с водещи университети от Европа;
5. Ще се създаде *Публичен регистър за контрол на развитието на всеки спечелен проект*, постигнатите резултати и крайният му икономически ефект.
6. Ще се изгради механизъм за съфинансиране на научни екипи, спечелили европейски и международни проекти;
7. Ще се разкрият възможности за ВУ и институти на БАН да участват като юридически лица във външни търгове, вкл. разрешителен режим за определени търговски операции (самостоятелно или чрез участие в спин-оф фирми);

8. Ще се стимулира участието на БАН и ВУ в създаващите се технологични паркове, индустриални и агробизнес зони в България;
9. Значително ще се разшири практиката за разкриване на центрове по предприемачество и бизнес инкубатори, създаващи условия на научните кадри и студентите за практическа реализация на техни иновативни идеи;
10. Ще се насърчава създаването на спин-оф фирми с бизнеса на територията на ВУ;

За ускоряване на дейността по интегриране на научните изследвания и приложни/иновативни разработки на висшите училища и БАН до 2015 г. ще бъде изготвена и приета *Програма за насърчаване на академичните партньорства с бизнеса* (български и европейски). Програмата ще бъде обвързана тематично и финансово с *Оперативната програма "Наука и образование за интелигентен растеж" (2014-2020)*, като ще се разчита и на инвестиции от бизнеса за разработване и внедряване на иновативни технологии. Част от инструментите за реализация на тази стратегическа политика вече са залегнали в *Националната стратегия за развитие на научните изследвания – 2020 г.*

4.2.5. Модернизация и децентрализация на системата за управление и финансиране на висшето образование

Към нов модел за управление

През изминалото десетилетие неколккратно бяха полагани усилия за модернизация на системата за управление на българското висше образование, в съответствие с европейските образци и препоръки на ЕК. Промените, които бяха наложени в законодателната и отчасти в институционалната практика, са минимални и не доведоха да съществен резултат. Традиционализмът надделя над модернизацията; консенсус за възприемане на принципно нов модел на управление не беше постигнат.

Преодоляването на рутината, инерционното мислене и липсата на политическа воля за промени е едно от най-сериозните направления пред образователната реформа в България.

Настоящата стратегия визира следните проблеми, които ще се поставят на по-широк професионален дебат още през 2014 г., за да се намерят най-точните/работещи решения.

Децентрализация на управлението и постигане на ефективна академична автономия

В сегашната ситуация балансът между функциите на държавното управление и тези на висшите училища е сериозно нарушен. Това налага преразглеждане на модела за управление, като държавата се ограничи в рамките на правомощията, които са доказали своята ефективност и не могат да бъдат делегирани на други равнища и органи. По конкретно това са:

- формулиране на стратегиите и политиките в областта на висшето образование;
- поддържане на баланса между публичните и частните институции;
- стратегическо/индикативно планиране в сектора;
- координиране на политиките на висшето образование с другите ведомства, както и с европейските институции;

От друга страна, анализът на състоянието, извършен от Световната банка през 2012 г. показва, че висшите училища, особено държавните, като правило се управляват в съответствие с тесните интереси на институцията и нейния академичен състав. Това се отнася до управлението на ресурсите, контрола и координацията на обучението и др. Този модел на децентрализация и самоцелна академична автономия ограничава възможностите за участие на различните заинтересовани страни в управлението и за осъществяване на по-широк публичен контрол.

При по-нататъшните реформи следва да се обсъди възможността за прилагане на доказалия своите предимства в развитите страни модел на управление, при **който академичното и стопанското ръководство се разделят институционално** (при запазване на водещата роля на Ректора в управлението на подбора, кариерното развитие, методите на обучение и други ключови академични дейности).

За целта е препоръчително да се въведе нов управленски орган: Университетски борд, с президент и външни членове, както и представители на студентите (общо до 70% от местата да са за външни членове и студенти).

Бордът следва да е висш управляващ орган в съответното висше училище и да е отговорен пред министъра за своята дейност.

Въвеждането на тези промени е едно от най-сериозните предизвикателства и същевременно – твърде деликатна тема в академичния и публичния дебат за продължаване на реформите във висшето образование. Затова към прилагането на такава иновация следва да се пристъпи само след открит и честен диалог с ръководните органи на висшите училища и с цялата академична общност. Особено важно е да се избере ефективен вариант за мониторинг и контрол от страна на държавата и обществото при засилената автономия и дуална форма на управление на висшите училища. В резултат на дебата да се намери най-точната формула за промяна, която да съчетава националните традиции с интернационалните тенденции и успешни практики.

Постигане на оптимален баланс между държавния и частния сегмент във висшето образование

По обективни данни и оценки, напредъкът на България в екстензивното развитие (като брой, относителен дял от над 27% и географска конфигурация) на частните висши училища е безспорен. Но що се отнася до постигането на оптимално съотношение между държавния и частния сегмент в сектора, предстои да се извърши сериозна работа в няколко насоки:

- оптимизиране на общия брой на висшите училища - не с административен натиск, а чрез добре обмислени финансови и данъчни лостове (препоръчително е пилотен проект да стартира още през 2015-2016 г.);
- трансфер на добри европейски практики за насърчаване на интеграцията и обединението на висши училища на регионален и предметен принцип /примерът на Белгия, Финландия, Унгария и други страни от ЕС/;
- насърчаване на приложната ориентация на обучението и научните изследвания в частните висши училища, както и на интеграцията им с чуждестранни организации (от държави-членки на ЕС и от трети страни);

Преструктуриране и модернизиране на учебните програми

Промените в това направление имат неотложен характер и ще бъдат реализирани още през първата половина на периода 2014-2020 г. Конкретните мерки ще бъдат насочени към:

- 1) **Преодоляване на дублирането и разпокъсването на професионалните направления между висшите училища; насърчаване на интеграцията (вкл. създаването на съвместни екипи) при обучението по направления, които съвпадат в рамките на един и същи регион.** (Ползата от тази мярка е очевидна: реализиране на икономия на преподавателски състав, намаляване на гастролиращите хабилитирани преподаватели; повишаване качеството на обучението, чрез подобряване на комуникацията преподавател - студент);
- 2) **Прекратяване на самоцелните практики за обявяване на авангардни или несвойствени специалности, единствено с цел привличане на студенти към съответното висше училище.**
- 3) **Стимулиране на интеграцията на български и чуждестранни висши училища за трансфер на доказали своята ефективност учебни програми по модерни и търсени специалности от младежите и бизнеса.**
- 4) **Изпълнение на препоръката на ЕК към Националната програма за реформи и Конвергентната програма на България: до края на 2014 г. 80% от студентите да разполагат с осъвременена учебна програма;**

Към нова система на финансиране

Сега действащият модел на финансиране е ахилесовата пета на цялата система на висшето образование. Както се подчерта по-горе, това от една страна се дължи на хроничния недостиг на ресурси, залагани в националните бюджети и антикризисните политики, тип „Остерити“. От друга страна обаче, дори и наличните ресурси не се използват ефективно (част от тях се губят, поради високата външна образователна миграция –на студенти и преподаватели и на талантливи учени).

Ситуацията е пределно ясна: **ако не се премине към нова стратегия за инвестиции и нов модел за финансиране, Стратегията за развитие на висшето образование в Република България ще остане само на книга. Време е да се преодолеят колебанията, за което благоприятстват:**

- Новите програмни документи на ЕС (особено *Насоките на ЕК* от 11 юли, 2013 г.);
- заявената готовност на българското правителство: още през 2014 г. да промени бюджетната философия и внесе корекции в пакета „Остерити”, като увеличава през периода 2015-2020 г. постъпателно ресурса/инвестициите за секторите образование и наука, при нарастващ дял на средствата за висше образование (без да се застрашава фискалната стабилност);
- постигнатата висока степен на съгласие сред академичната общност, че моментът за радикална промяна е настъпил (подобна нагласа съществува и в по-широкото обществено пространство).

Радикалната замяна на неефективния модел за финансиране предполага най-напред да се направи стратегически избор между три варианта:

- 1) **чисто пазарен модел**, при който държавата участва със свой дял, но преобладаващата част от ресурсите се привличат от други, главно корпоративни източници;
- 2) **гарантирани държавни субсидии**, при запазване на опцията за алтернативно привличане на ресурси;
- 3) **смесен модел**, при който държавата гарантира определен минимален праг за предоставяне на субсидии, в рамките на обосновани поръчки от институциите и пазара на труда; друга/нарастваща част да се осигурява чрез пазарна конкуренция между висшите училища (вкл. възможността за извършване на по-широка стопанска и предприемаческа дейност – приложение на концепцията и световните практики за т.нар. предприемачески университет);

С оглед на българската специфика (традиции, равнище на доходите, географски диспропорции и др.) е препоръчително да се възприеме смесеният модел - след внимателно проучване на успешните европейски практики и консултации с водещи финансови експерти.

Абсолютно задължително е обаче да не се разчита само на държавата и пазара, но и да се насърчава и развие донорската дейност, която в България няма значими резултати. Решаващо условие за постигане на тази конкретна цел (наред с институционалните и законодателните промени), е **радикалната преориентация на финансовата и инвестиционната политика в образованието и научните изследвания**. По-конкретно:

- България поема ангажимента да изпълни до 2020 г. изискването на ЕС за 3% дял от БВП, отделени за наука и 6% - за образованието, при нарастващ дял за висшето образование;
- През същия период значително да се повиши делът на частните инвестиции в образованието и науката (по данни на Евростат от 2009 г., обемът на инвестициите е едва 108 милиона лева годишно);
- Да се постигне максимално възможна степен на оползотворяване на заявените финансови средства за висше образование и наука от Оперативната програма през новия програмен период – 2014-2020 г. (минимум 80% реална усвояемост на средствата) - при спазване на изискването на ЕК за висока ефективност на проектите и доказани практически резултати;
- Държавата да предоставя субсидии за храна и общежития и на студентите от частните ВУ;

За да се въведат в действие пазарните механизми е наложително, наред с принципа „парите следват студента” (обвързване на финансирането на входа) да се приложи с приоритет другият принцип, с нарастващо значение в световната практика: **финансиране, в зависимост от професионалната реализация (т.е. на изхода на системата)**. Тази промяна предполага наличието на две предварителни условия:

- а) постигане на консенсус на национално и институционално ниво;
  - б) ефективно действие на информационна система за обратна връзка с пазарите на труда (/точни и постоянно обновявани данни за броя и структурата на постъпилите на работа и кариерното развитие на випускниците, диференцирано по висши училища; следене и поддържане на връзки с випускниците от България и чужбина, за да се насърчи тяхното съдействие за стопанското и финансово укрепване на висшите училища);
-

4.2.6. Разширяване и укрепване на мрежата за учене през целия живот; широко приложение на различните форми на електронно образование

В повечето от българските институции за висше образование функционират звена за непрекъснато, продължаващо или следдипломно обучение, както и центрове за кариерно развитие. Чрез тях се реализират връзките между университетите и бизнеса, между обучаваните и трудовия пазар. Установени са и някои добри практики за съвместно разработване на учебни планове и програми с представители на бизнеса, с цел повишаване пригодността за заетост.

Все още тези практики не са широко разпространени. Не е постигната и необходимата гъвкавост при създаването на разнообразни възможности и форми за учене през целия живот и иновативност на програмите, съобразени с възрастовите характеристики на обучаваните. Налице е незадоволителна педагогическа подготвеност на университетските преподаватели в областта на андрагогиката, както и недостатъчна информираност на обществото за предлаганите ефективни възможности за учене през целия живот.

Подценяването на сегмента за организирано и масово учене през целия живот, се дължи на няколко фактора:

- недостатъчни материални условия за обучение, съобразени със специфичните особености на определени възрастови и социални групи, най-вече от малцинствата;
- липса на достъпна, а в повечето случаи и на достатъчна информация за ориентирване на нуждаещите се от обучение;
- недостатъчна гъвкавост и съгласуваност на решенията и формите за обучение, в т.ч. и на учебните планове и програми с други институции (работодателски организации, синдикати, браншови съюзи, посреднически агенции);
- нисък образователен и социален статус, както и липсата на положителна мотивация на значителна част от потенциално обучаващите се;

За преодоляване на тези трудности, както и за последователно прилагане на критериите, дефинирани от ЕК, България поема ангажимента да разработи *Национална програма за продължаващо и следдипломно образование и обучение на възрастни,*

която да започне да действа най-късно до 2017 г. *Програмата* ще вземе предвид успешните практики в ЕС, както и препоръките на националните партньори и регионалните власти. По-конкретно, ще се осигури:

- 1) постоянно сътрудничество със социалните партньори за реализиране на съгласувани политики за развитие на ученето през целия живот, продължаващото професионално обучение и внедряването на успешни европейски практики;
- 2) осигуряване и поддържане на високо качество в професионалното образование и обучение на младежи и възрастни, адекватно на потребностите на пазара на труда, съобразено с необходимостта от повишаване на конкурентоспособността на българската икономика;
- 3) актуализиране и усъвършенстване на националната информационна система, с цел осигуряване на широк публичен достъп до полезна информация за формите на продължаващото професионално обучение и ученето през целия живот в страната и в ЕС;
- 4) стимулиране на интереса и разширяване и на достъпа на безработни и заети лица до професионално обучение;

Наред с тези дейности, в дългосрочна перспектива (2014-2025 г.) ще се създадат условия и стимули за развитие на центровете за следдипломна квалификация с цел осигуряване на възможността за учене през целия живот на всеки гражданин на Република България. Центровете за следдипломна квалификация трябва да дадат възможност на завършилите студенти да ползват базата и услугите на съответното ВУ с цел повишаване на квалификацията; да предлагат ускорени програми за усвояване на компетенции и умения, както и за признаване на резултати от самостоятелни форми на обучение. Програмите за обучение следва да се разработват съвместно от представители на организациите и на бизнес компаниите, имащи интерес от разширяване на формите за образование на възрастни.

Електронното образование и дистанционното обучение се утвърдиха като модерни и водещи форми на обучение в световен план, но на този етап в България имат допълващ характер.

Тази неблагоприятна ситуация радикално следва да се промени, като българското висше образование се придържа плътно към европейските директиви, очертани в документите на ЕК от юли, 2013 г. За целта през 2015 г. МОН ще предложи за обсъждане в академичната общност и със социалните партньори на целева **Програма за ускорена модернизация на висшето образование, базирана на новите информационни технологии.**

България е длъжна да се възползва от предимството, че в Европа се намират някои от най-добрите университети за дистанционно обучение. Задължително е новите тенденции в цифровото образование, препоръчани от ЕК, да стимулират и българските висши училища - да преосмислят структурата на разходите си и евентуално целите си и да установят партньорства в световен мащаб.

Електронното образование и все по-активното използване на информационните и комуникационните технологии ще разширят достъпа на българските студенти и преподаватели до европейските висши училища; ще дадат възможност за включването в учебната програма на знания, материали и методи на преподаване от целия свят; ще се развият нови форми на партньорства, полезни взаимодействия и обмени между отделните дисциплини и факултети, които иначе би било трудно да бъдат установени. По-голямата отвореност и достъп до знания и умения благодарение на технологиите ще подобрят конкуренцията, ще повишат прозрачността и ще дадат възможност на висшите училища в България да адаптират своите методи на преподаване и материали към нуждите на студенти, които ще работят в глобализирания пазар на труда

Реализацията на посочените инициативи неизбежно ще доведе до рязка **промяна и в бизнес модела на българските висши училища.** Те ще бъдат отворени за съвсем нови категории обучаващи се (например обучаващи се от други държави, които се намират извън университетския комплекс; лица, които следват един-единствен курс, а не цялата програма; различни възрастови групи); ще могат да предлагат нови услуги (например помощ при обучението, оказвана от преподавателите; оценяване; сертифициране). Така **се променя и социалната роля на висшите училища** като центрове за знания и иновации и като фактори, допринасящи за развитието — те ще бъдат подложени на нов натиск да преосмислят обществените си отговорности от гледна точка на местните, националните и регионалните обстоятелства.

**V. СТРАТЕГИЧЕСКИ НАСОКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ
ПРЕЗ ПЕРИОДА 2020-2025 г.**

Настоящият раздел на Стратегията съдържа дългосрочни насоки за продължаване и завършване на реформите, които ще стартират през периода 2014-2020 г. Насоките включват **политики за надграждане** на осъществените реформи, които в крайна сметка ще доведат до постигане на **дългосрочната национална цел:**

превръщане на България в силен и привлекателен регионален център на европейското висше образование в Югоизточна Европа.

Първата група от политики се базира на хипотезата, че заложените в Стратегията конкретни цели, дейности и мерки за реформи ще приключат успешно и без отлагане до 2020 г. През този период България ще съумее да компенсира изоставането в модернизацията на образованието от средното европейско равнище; ще развие собствен конкурентен потенциал в международната надпревара за постигане на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж; ще осигури финансов ресурс и подкрепа за набелязаните реформи и за постигане на световно измерение в образованието и науката.

Посочените постижения ще открият възможности за надграждане на Стратегията за модернизация в няколко насоки:

1) Постигане на високо и устойчиво равнище на качеството на образованието във всички висши училища:

- съизмеримо с европейските критерии и стандарти;
- основано на обективна и опростена акредитация и надеждна рейтингова система;
- разчитащо на ново поколение университетски преподаватели и изследователи, притежаващи висок обществен престиж, широка езикова подготовка, висок потенциал за мобилност и международно научно сътрудничество;

2) Превръщане на междууниверситетската и трансграничната мобилност на студентите, преподавателите и изследователите във фундамент на реформираната и модернизирана система на висшето образование, чрез:

- широко приложение във всички висши училища на електронното образование и базираното на него дистанционно обучение;
- активно стимулиране на външната/изходяща мобилност (която до 2025 г. да обхване над 30 % от българските студенти);
- насърчаване на входящата студентска мобилност, главно от трети страни (която до 2025 г. да надхвърли 20% от общия брой на учещите);
- подкрепа от бизнеса и държавата на съвместни междууниверситетски програми, които да се ползват от студенти и докторанти, нямащи възможност за външни специализации;

3) Активен старт и широко участие на българските висши училища в европейската инициатива „Предприемачески университет“; създаване на широка и ефективна мрежа от партньорства между висшите училища и бизнеса в България, Югоизточна Европа и в трети страни - извън границите на европейския континент.

4) Доизграждане на националната мрежа за продължаващо, постоянно образование и обучение за възрастни. Капацитетът на тази мрежа да позволи до 2025 г. да се обхванат всички желаещи и мотивирани потребители на образователни услуги, в т. ч. признаване на знания и умения, отговарящи на академичните изисквания и стандарти.

По този начин България ще бъде в състояние да:

- достигне и европейската цел: най-малко 40% завършили висше образование във възрастовата група на 30-34 годишните;
- намали с 60% младежката безработица и да смекчи негативните последици от т.нар. етническа безработица (главно сред младите роми);
- постигне амбициозната цел: български висши училища да намерят място сред първите 100 в европейската класация и сред първите 500 в световната класация.

Така очертаните насоки ще бъдат актуализирани и конкретизирани преди началото на дългосрочния период (2020 -2025 г.). Ще се разработи нов План за действие - за периода 2017-2022 г. За целта ще се направи и Комплексна оценка на въздействието на реформите, осъществени в предходния период: 2014-2020 г.

VI. РИСКОВЕ И БАРИЕРИ ПРЕД СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ РЕФОРМИ

Успехът на разработената *Стратегия* за развитие на висшето образование в България, и особено – завършването на ускорените реформи през първия времеви хоризонт (2014-2020 г.), ще зависят в решаваща степен от своевременното идентифициране на рисковете и ограничителите от национален и международен характер, както и от набелязването на адекватни политики и мерки за тяхното смекчаване и преодоляване.

Изрично следва да се подчертае, че тук не се имат предвид традиционните представи за т.нар. обективни/външни фактори и влияния, които може да застрашат постигането на набелязаните цели. Става дума за натрупани с години кризисни ситуации в ключови сфери на обществото, с които висшето образование и науката се намират в органично взаимодействие. В хода на разработването на *Стратегията* бяха идентифицирани следните макросоциални и макроикономически рискове от този характер:

1) Демографската криза, прерастваща в катастрофа

За високорисковия, трудно обратим характер на приближаващата криза, българските експерти сигнализираха още в самото начало на 21 век. Напоследък българският демографски феномен привлича вниманието и на международните организации (ООН, СБ и др.) Най-фрапиращите белези на кризата са:

- Драматичното намаляване на населението на страната: от 8,8 милиона през 1990 г. на 7,35 милиона през 2011 г. Този спад е безпрецедентен, като се има предвид, че в предходния исторически период (1950 – 1989 г.) населението на страната е нараснало двойно;

- Рекордните темпове на застаряване на населението - тук спадът е най-висок в света, а по дял на възрастното население България е на трето място в ЕС;
- Крайно ниски/устойчиви равнища на раждаемост, високи нива на смъртност, вкл. сред децата;

Тези тенденции, взети в тяхната съвкупност, очертават **един катастрофичен сценарий, чиито пик се очаква да настъпи след 35-38 години** (Виж. доклад на СБ от 2013 г.) Но първите негативни последици за системата на висшето образование се чувстват още сега:

- рязко намален приток на кандидат-студенти, в т.ч. за перспективни и търсени специалности (тенденцията в част от висшите училища да остават незаети места за прием най-вероятно ще се запази през следващите години);
- увеличаване на броя на отпадащите ученици (най-вече от ромската общност), на прекъсващите и незавършващи студенти;
- ограничаване на възможностите за постъпване на работа, поради зети места от възрастното население;.
- растяща младежка емиграция и т.н.

На тези негативни тенденции държавните институции реагираха с пасивни политики от общ характер: констатации в документи, приемане на стратегии и др. Днес е ясно: **ако България иска да избегне катастрофичния сценарий, трябва спешно да се премине от конвенционален към рисков/кризисен мениджмънт на демографските процеси.**

За целта се налагат срочни промени в цял набор от краткосрочни програми:

- за подпомагане на младите семейства и насърчаване на раждаемостта сред средните слоеве и високо образованите групи от населението;
- за спешно интегриране и обучение на отпадащите от училище и мотивиране на преждевременно напускащите студенти да продължат образованието;
- за интеграция на потенциалните млади емигранти в родината и за насърчаване на желаещите да се завърнат България;

- за подпомагане на децата на семейства от уязвими групи, и особено на младежи с увреждания, при достъпа до висши училища;

За тези и други съпътстващи мерки следва да се заделя необходимия ресурс, а проблемът с реалната опасност от депопулация да се наблюдава и прогнозира непрекъснато чрез демоскопски изследвания .

2) Диспропорциите на пазара на труда

В периода на финансово-икономическата криза конфигурацията и структурата на пазара на труда в България се промениха в крайно неблагоприятна посока.

От една страна, наблюдава се застрашително по размери свиване на търсенето на работна сила, поради резкия спад на деловата активност - главно в реалния сектор. Същевременно повечето малки и средни предприятия (МСП), които доминират в българската икономика, не са с високотехнологичен профил и не търсят активно млади специалисти с академично образование.

От друга страна, появиха се трайни вътрешни диспропорции в националния и регионалните пазари на труда. Безработицата от циклична се превърна в **устойчиво структурно явление**, чието преодоляване изисква специални усилия и достатъчно технологично време за промени. По-конкретно:

- **младежката безработица** се очертава като най-острия проблем, защото намали до минимум перспективите за успешен старт в професионалната кариера на завършващите студенти и випускниците от професионалните училища. Проблемът не е само в обезпокоителното количествено намаляване на младите българи, намиращи работа в родината, а и в ширещата се демотивация сред младото поколение за заетост в регулираните сегменти на икономиката; и още – **в масовата злоупотреба с бъдещето на младежите**, на които фирмите и държавните институции предлагат ниско платена работа, която не отговаря на тяхната квалификация;
- **палиативната мярка: субсидирана заетост** – прилагана под формата на стажове, временни работни места, чиракуване и др. Тези ширещи се практики не разкриват трайни перспективи пред младите

специалисти; **вторичният трудов пазар не е и не може да бъде заместител на първичния;**

- **третичният трудов пазар** – в т.нар. неформална икономика, привлича немалко млади хора, част от тях още от студентската скамейка. Но заетостта в този сегмент създава нестандартна трудова култура и мотивация – за реализация, базирана на отклонения от правните норми и социалните стандарти, характерни за Европа и социалните държави.

Всичко това показва, че проблемът за разминаването между подготвяните кадри в системата на висшето образование и търсенето на работна сила не е едностранен. Значителен дял от работните места в кризисния български трудов пазар са предимно с ниско качество и силно подценено заплащане.

Посочените диспропорции изискват системна и упорита работа, базирана на конкретни програми и трансфер на успешен европейски опит (напр. от Дания, Германия, Холандия, Полша) – страни, които преди и през кризата реструктурираха системите на заетост, с акцент върху адаптирането на младежите към динамично променящите се пазари на труда. Подобен селективен подход е необходим и на България.

3) Обезценяването на труда и хроничните финансови дефицити

В продължение на две десетилетия в България се наложи доктрината за изкуствено/централизирано поддържане на ниско равнище на заплатите – като предпоставка за финансова стабилност в условията на Валутен борд и като фактор за привличане на чуждестранни инвестиции. Потенциалът, заложен в тази концепция, вече се изчерпи; нейното запазване като крайъгълен камък на българската политика по доходите и публичните финанси оказва контрапродуктивно въздействие:

- **на първо място, ниското заплащане** демотивира младите специалисти, защото автоматично ги превръща в работещи бедни, със силно стеснени перспективи за израстване в служебната и доходната йерархия;

- **на второ място, системно орязваните бюджети на висшите училища и научните организации** задържаха повече от десетилетие заплатите на академичния състав на равнище, което излиза извън международните стандарти и конкурентни практики. Българските учени де факто са поставени в неравностойно положение спрямо европейските им колеги, което ги демотивира и превръща в нископлатени помощници при реализацията на перспективни международни проекти. Парадоксално е, че България се състезава със страни, които твърдо са окупирали последните места в европейските класации по заплащане на академичните кадри, т.е. участва в т.нар. надбягване към дъното.
- **на трето място, липсата на съществена диференциация в заплащането** - в зависимост от приноса на преподавателите и изследователите спъва кариерното развитие и закрепва уравниловъчните традиции, характерни за българските академични институции.
- **на четвърто място, но не по значение, идва хроничното недофинансиране на висшето образование и науката.** За България тази политика се превърна в идеологема, в стереотип при оценките и формиране на отношението на управляващите държавни органи към този сектор.

Аргументите в полза на финансовите икономии са в една посока: качеството и приносът на висшето образование и научните изследвания не са още на високо/европейско равнище- следователно секторът не заслужава приоритетно финансиране. Обратната страна на монетата: какво качество и принос може да се постигне при крайно ниско ресурсно осигуряване, при хронично недофинансиране и обезценяване на интелектуалния труд, обикновено не се дискутира.

Би трябвало да се направи категорична преоценка на философията за самоцелни икономии, подчинени единствено на приоритетите на бюджета. **Стратегията за развитие на висшето образование, която се предлага, може да бъде успешно реализирана, вкл. в най-амбициозните ѝ насоки и цели, само ако е ресурсно**

осигурена. Целите, заложи в европейската *Програма за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж* ще са неизпълними в България, ако и през следващия период се запази политиката на оръзване на бюджетите на висшите училища и изследователските звена, както и на потискане на растежа на заплатите на академичния състав.

Първата стъпка към промяна на статуквото вече е направена: за 2014 г. системата на образованието ще получи увеличено/допълнително финансиране от държавния бюджет в размер на 100 милиона лева. Ако промяната във фискалната политика придобие траен характер, има шансове до 2020 г. делът за образование в БВП да достигне и надмине 6%, т.е. България ще догони средните европейски равнища по този показател и по заделяните средства за наука.

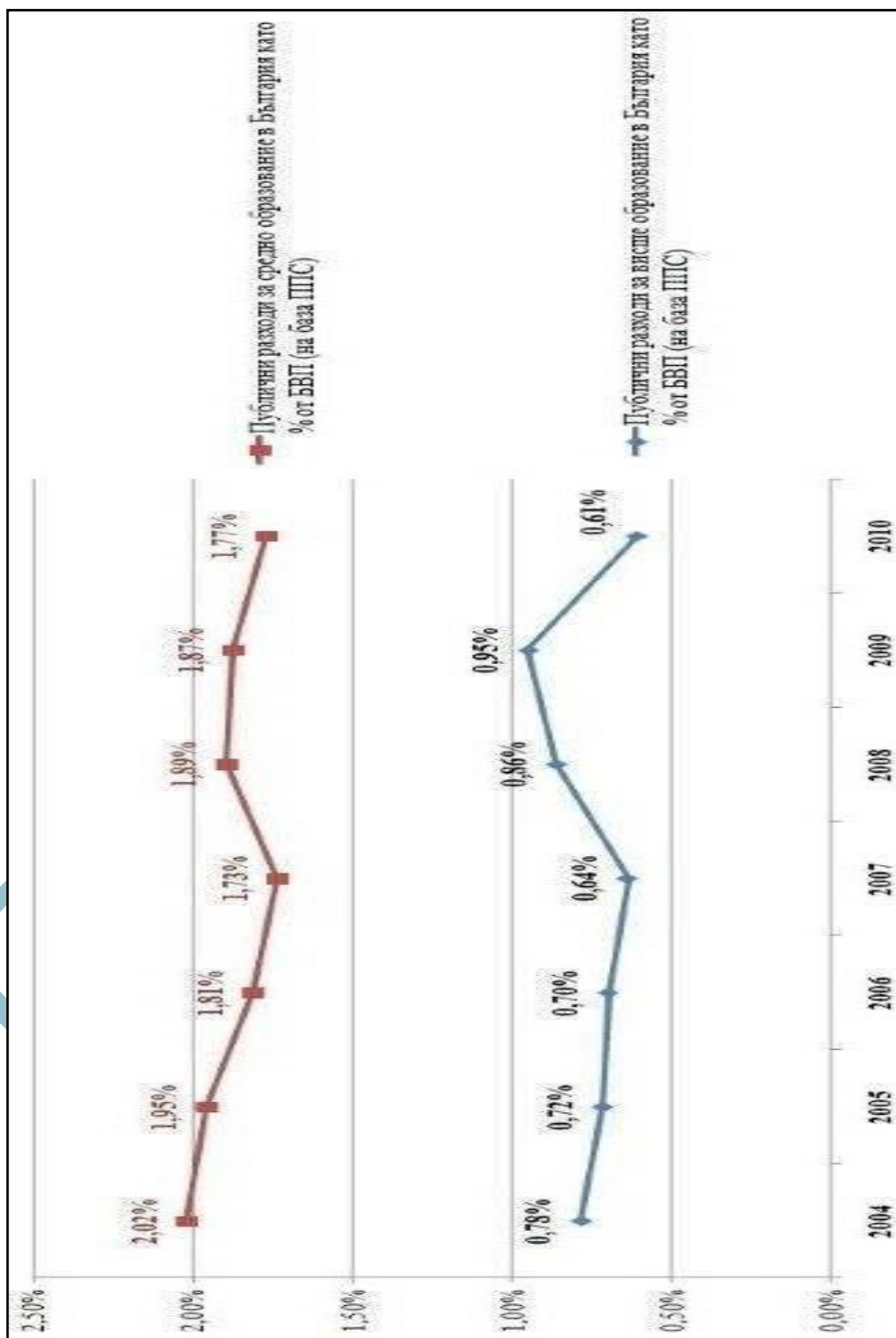
В заключение следва да се отпрати още една препоръка, за да се отстранят ограниченията пред инициативата и приноса на образованието и науката в международната икономическа конкуренция: **въвеждане на диференцирано заплащане във висшите училища и научните организации, базирано на проектен принцип и съобразено с индивидуалните оценки за българските учени, участващи в международни програми.**

Българските експерти, ангажирани в международни проекти, показващи качества и принос, който не се различава от европейските им колеги, да могат да получават значително по-големи брутни възнаграждения – над щатните им заплати. В тези случаи критерият за качеството и иновативността на вложения труд е ясен – европейски; той трябва да е валиден и за българските специалисти.

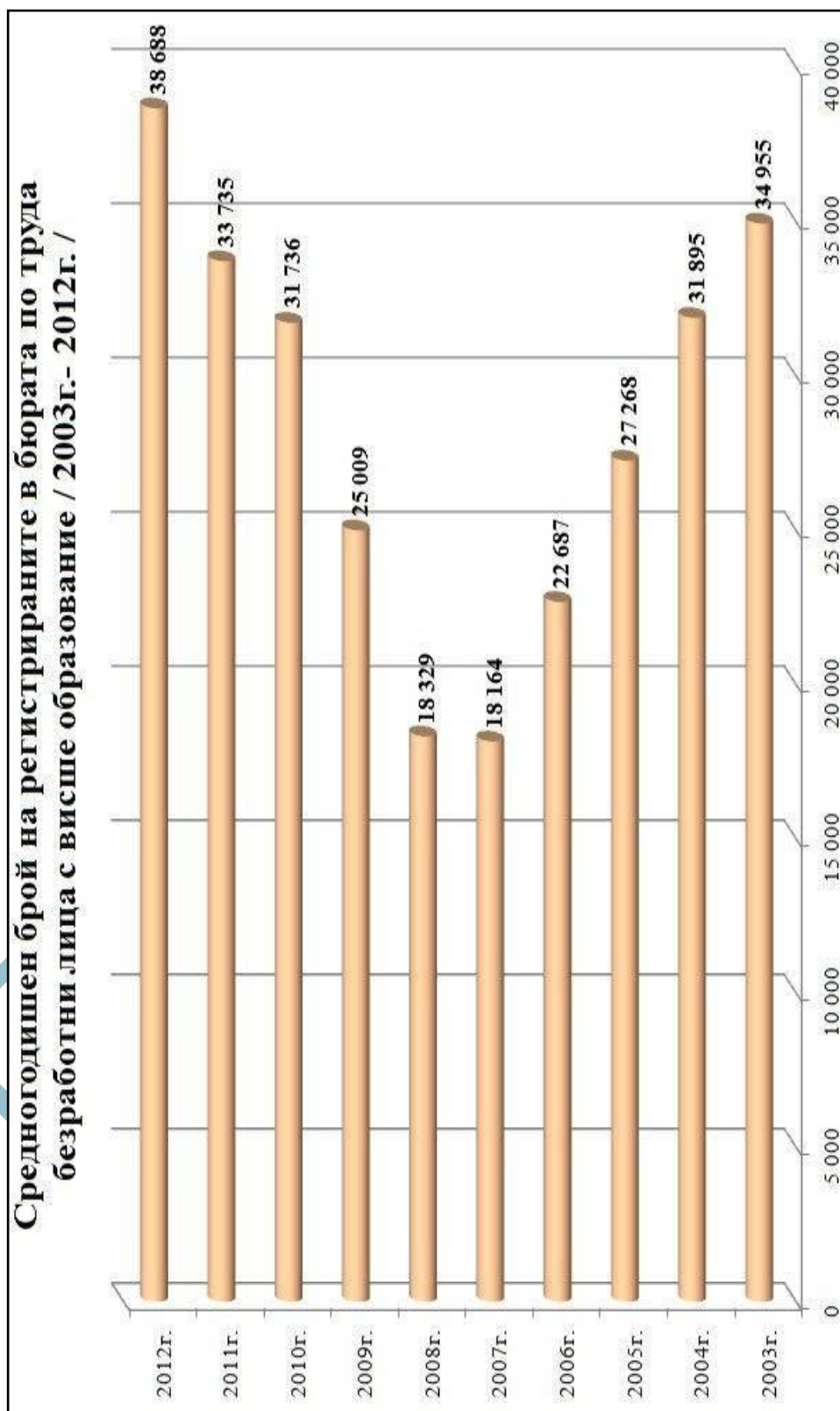
Първите промени в това направление следва да бъдат направени още в началото на новия програмен период 2014-2020 г., когато ще започне конкурентната надпревара и селекция в европейското образователно и научно пространство.

ПРИЛОЖЕНИЯ

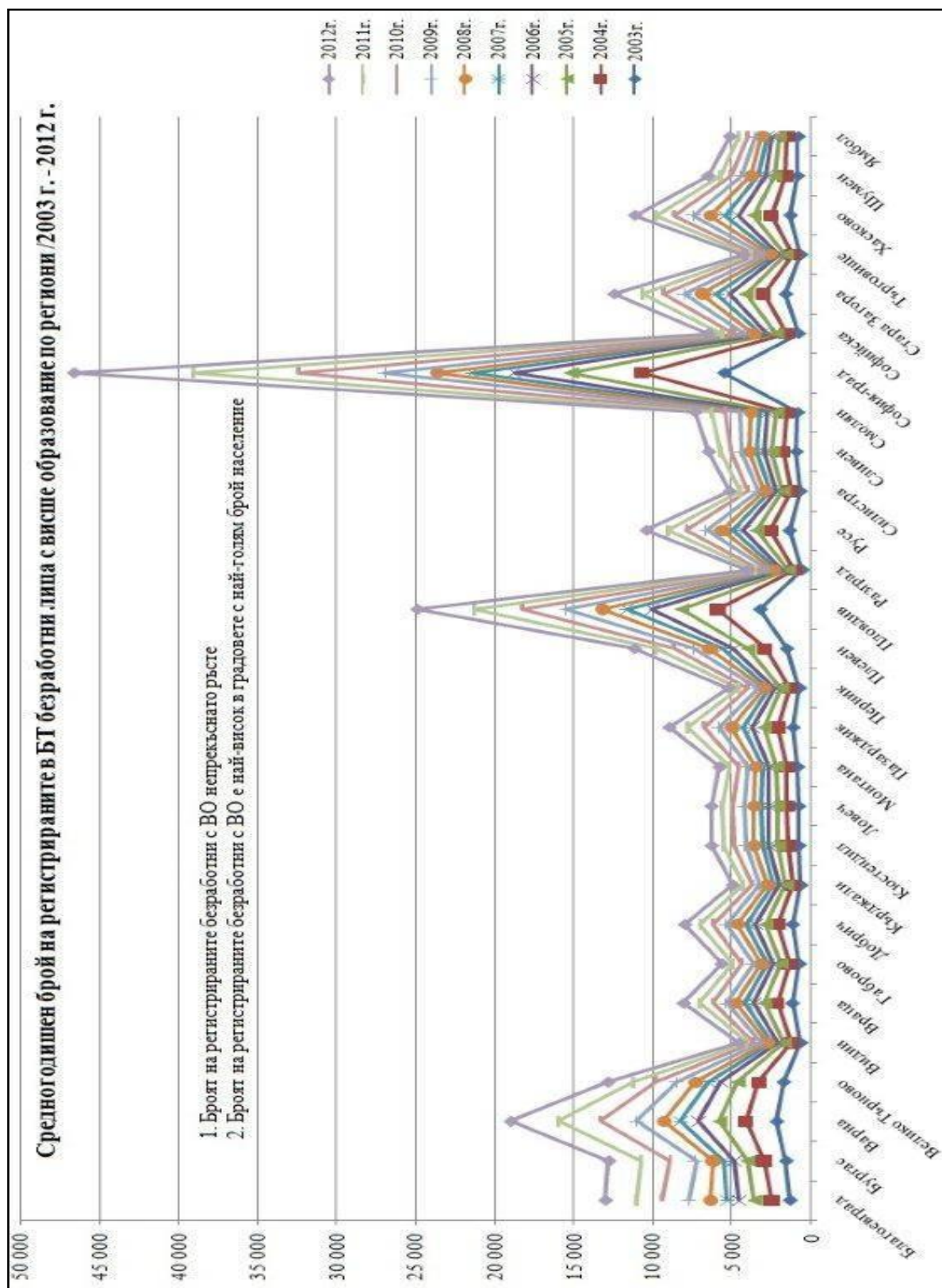
П.1. Публични разходи за средно и висше образование в България като % от БВП на база паритетен покупателен стандарт /ППС/

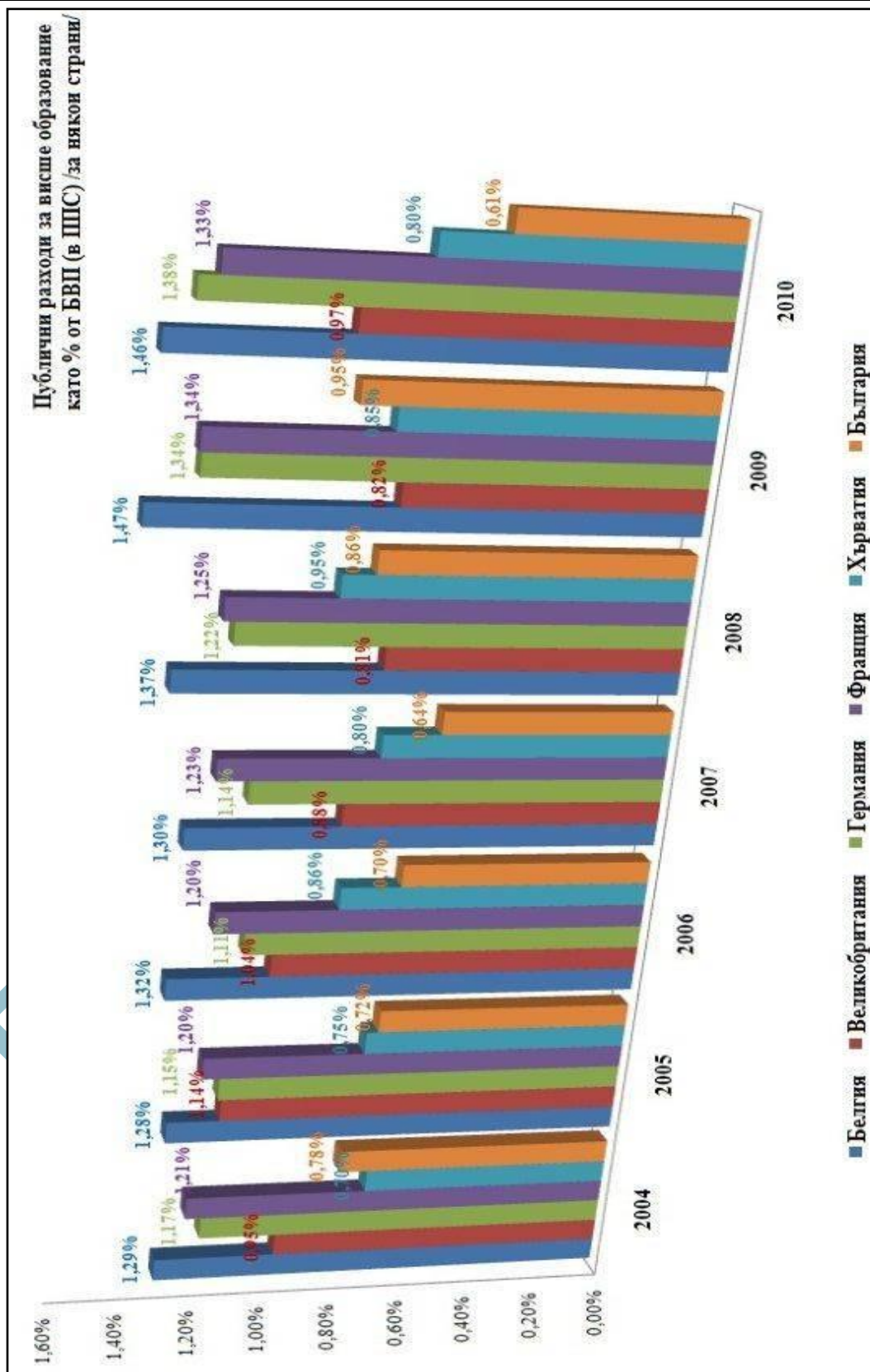
П.2. Средногодишен брой на регистрираните в бюрата по труда /БТ/ безработни лица с висше образование /2003 – 2012 г./

П.3. Средногодишен брой на регистрираните в БТ безработни лица с висше образование по региони /2003 – 2012 г./

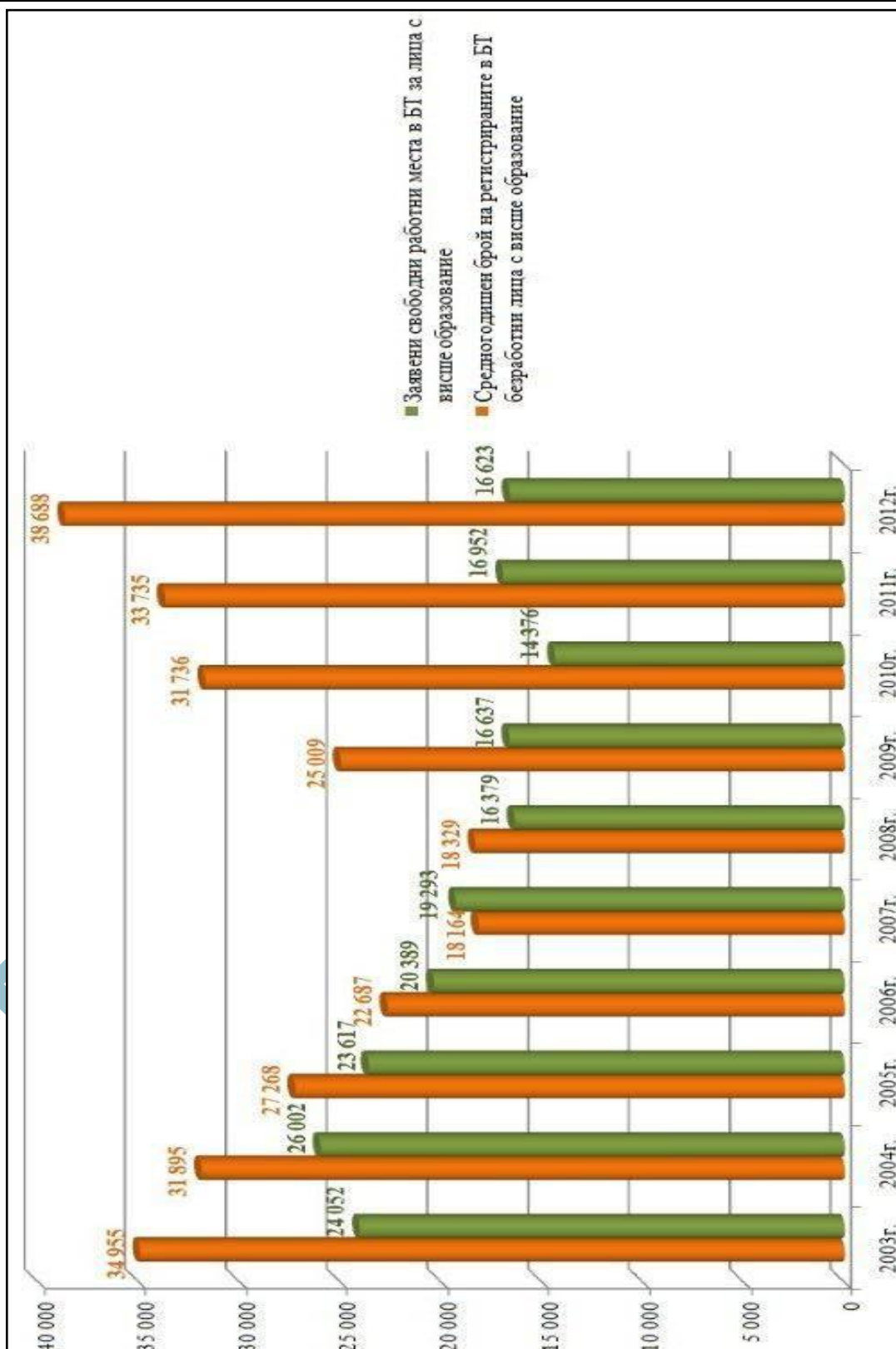

П.4. Публични разходи за висше образование като % от БВП на база паритетен покупателен стандарт /ППС/ - за някои страни /2004 – 2010 г./

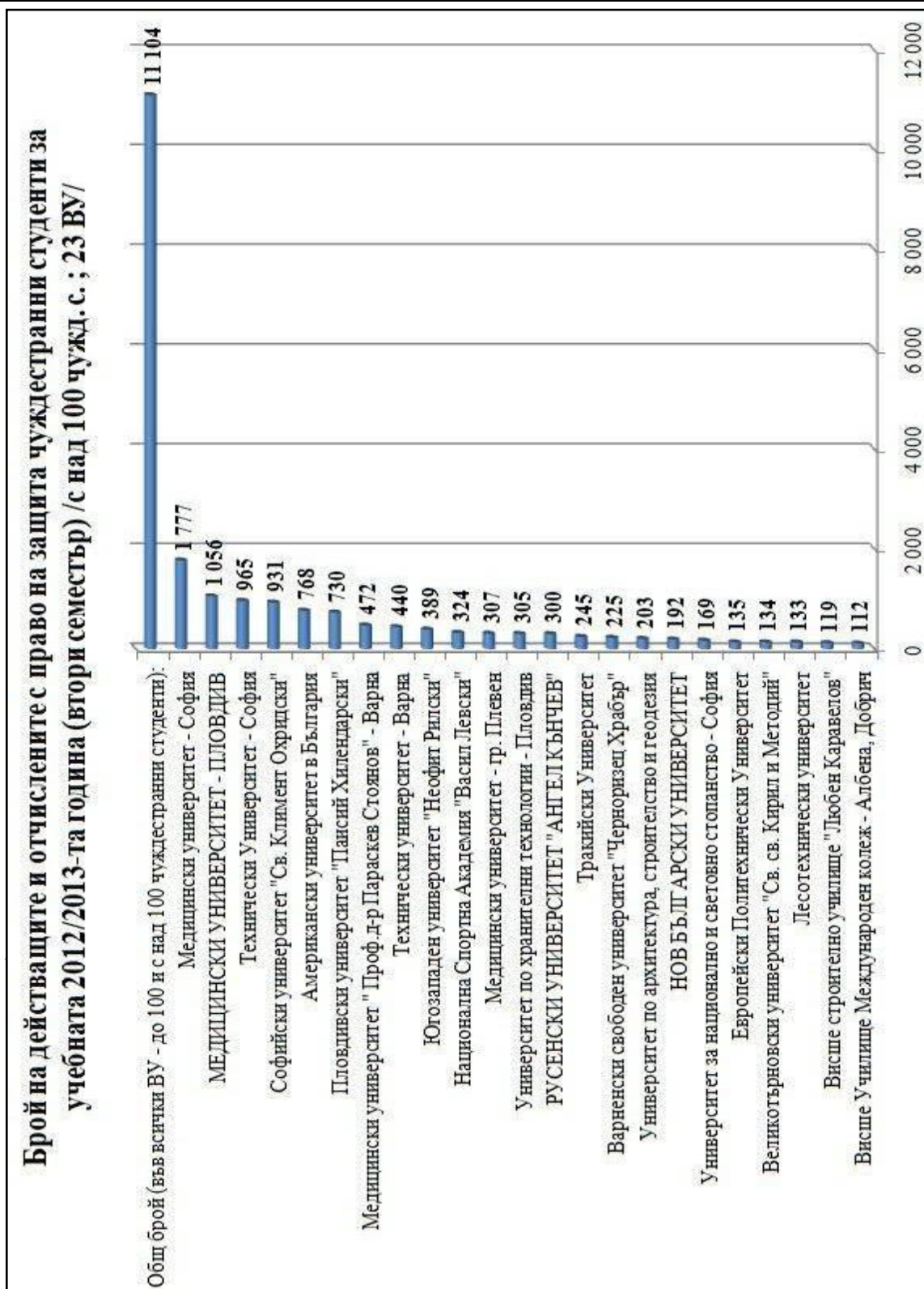

П.5. Заявени свободни работни места /СРМ/ в бюрата по труда /БТ/ за лица с висше образование; Средногодишен брой на регистрираните в БТ безработни лица с висше образование

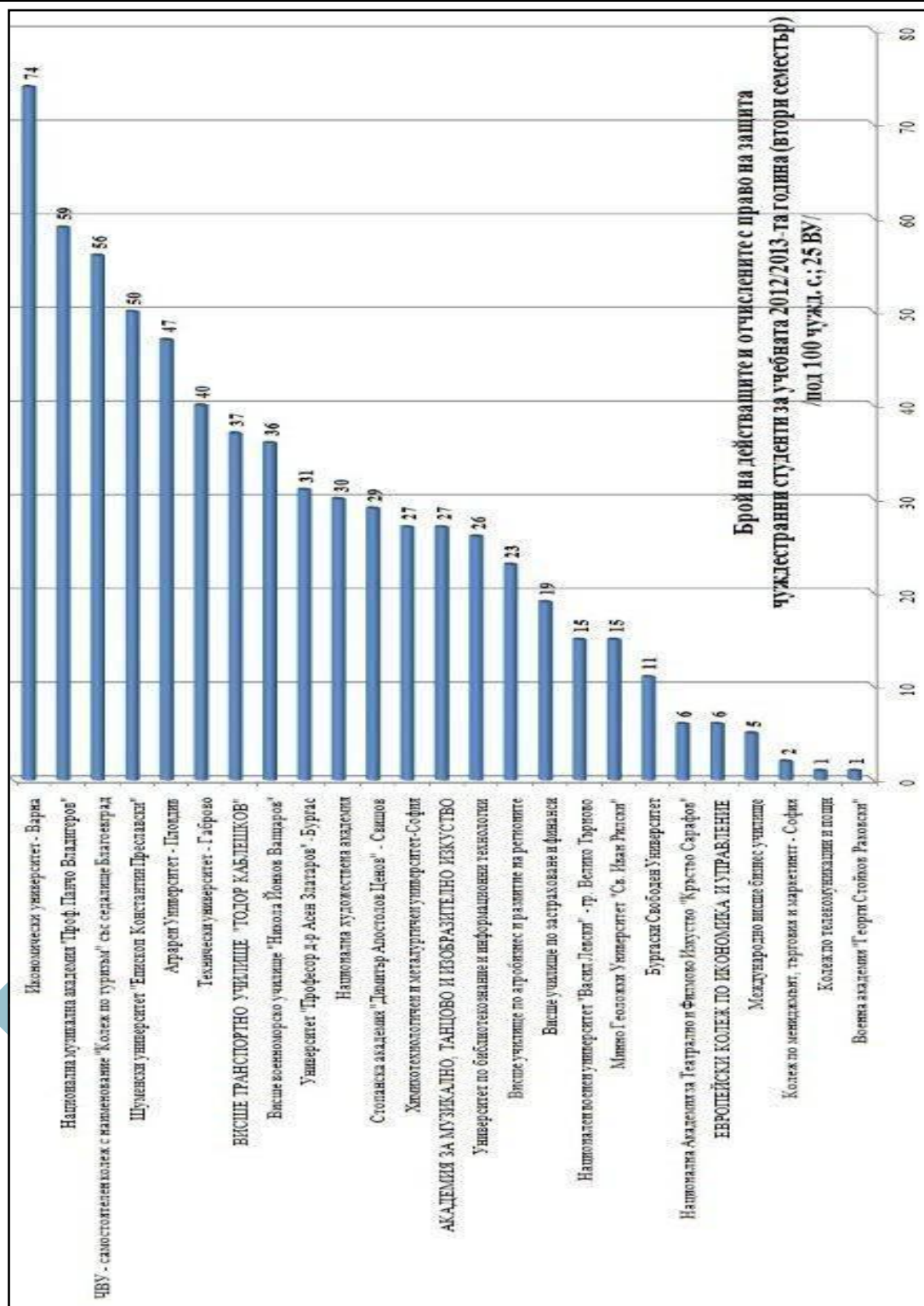

П.6.1. Брой на действащите и отчислените с право на защита чуждестранни студенти за учебната 2012/2013-та година (втори семестър) /с над 100 чужд. с. ; 23 ВУ/

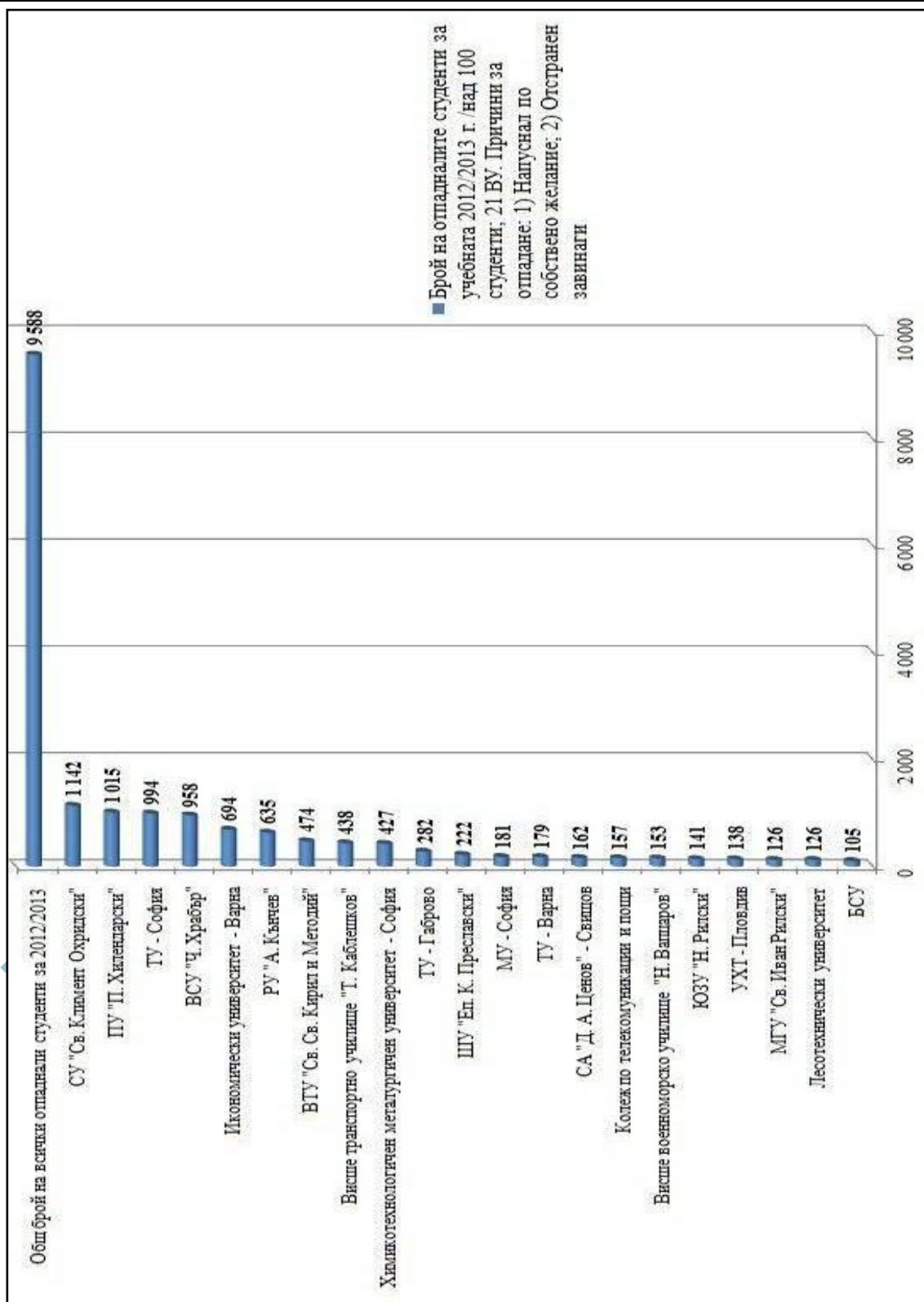

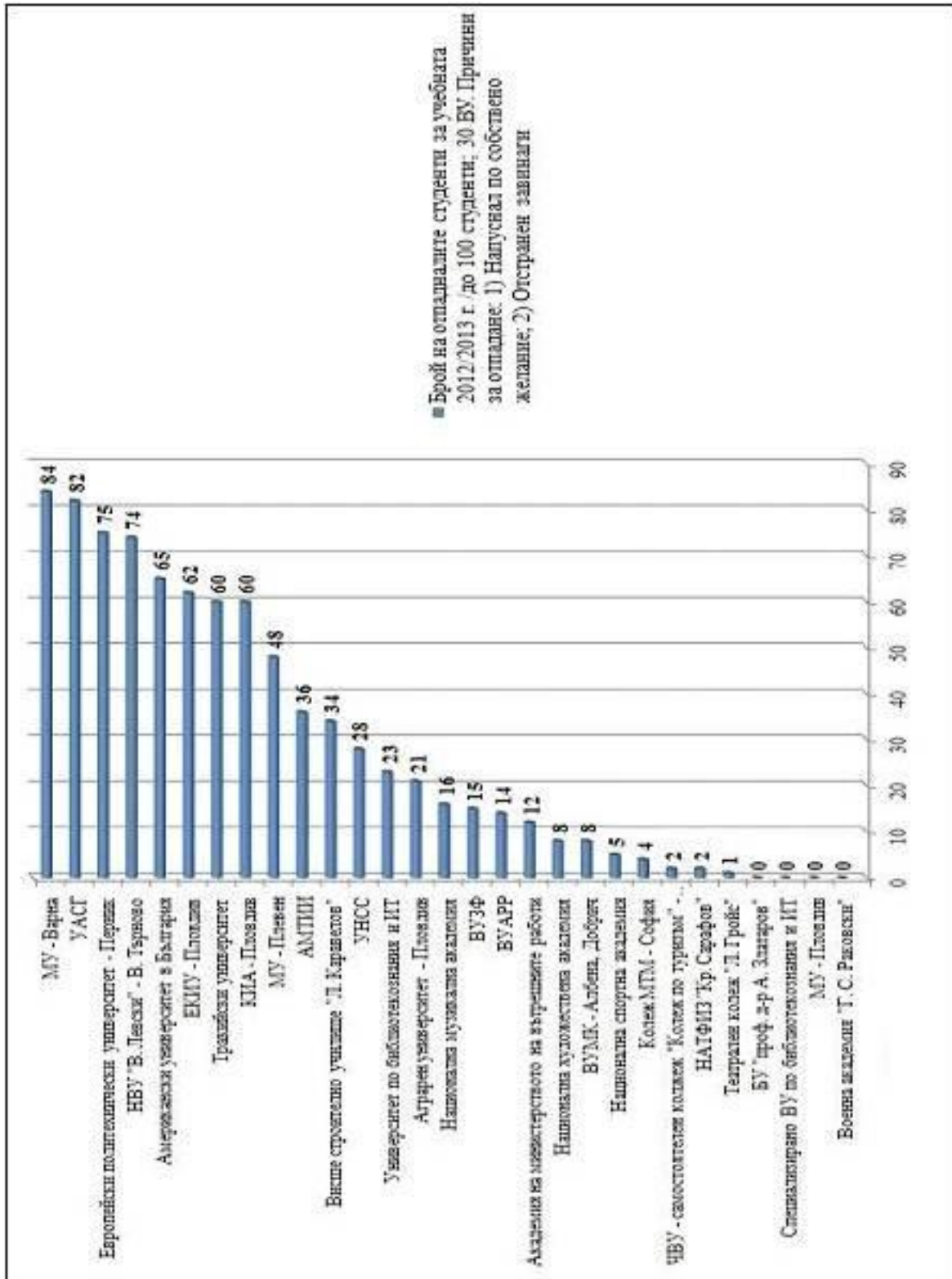
П.6.2. Брой на действащите и отчислените с право на защита чуждестранни студенти за учебната 2012/2013-та година (втори семестър) /под 100 чужд. студенти; 25 ВУ/

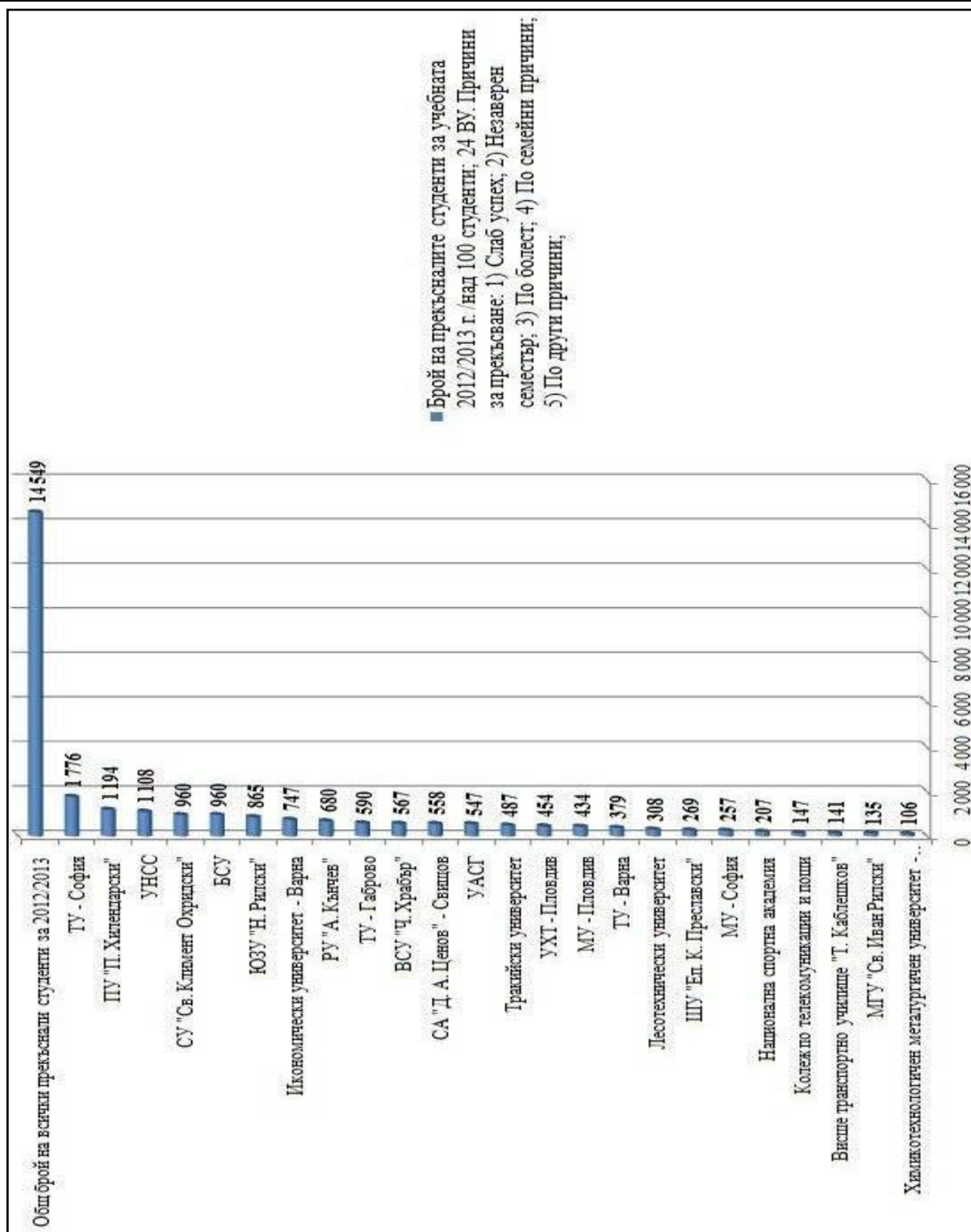
П.7.1. Брой на отпадналите студенти за учебната 2012/2013 г. /над 100 студенти; 21 ВУ/. Причини за отпадане: 1) Напуснал по собствено желание; 2) Отстранен за винаги;

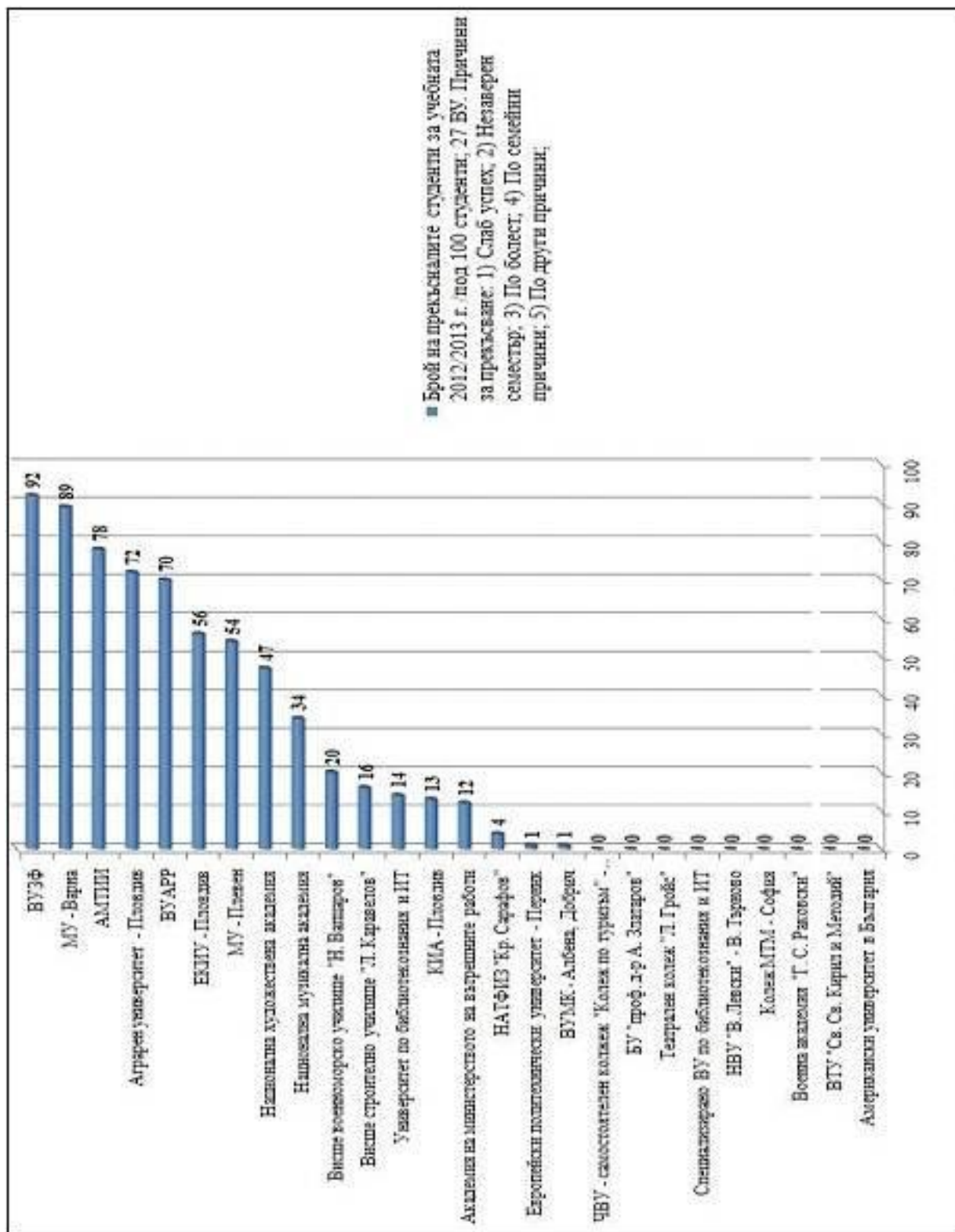
П.7.2. Брой на отпадналите студенти за учебната 2012/2013 г. /до 100 студенти; 30 ВУ/. Причини за отпадане: 1) Напуснал по собствено желание; 2) Отстранен завинаги;

П.8.1. Брой на прекъсналите студенти за учебната 2012/2013 г. /над 100 студенти; 24 ВУ/. Причини за прекъсване: 1) Слаб успех; 2) Незаверен семестър; 3) По болест; 4) По семейни причини; 5) По други причини;

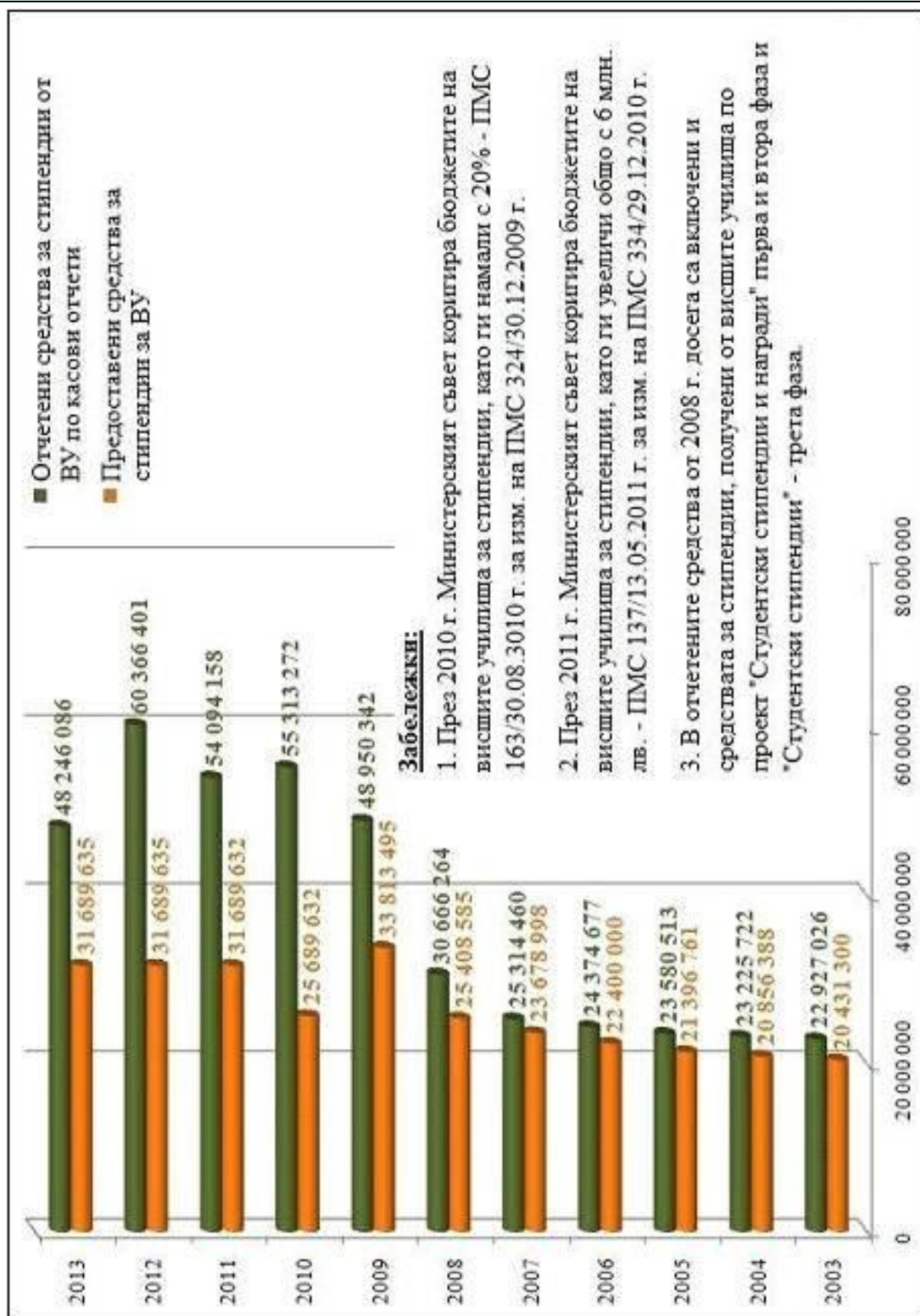

П.8.2. Брой на прекъсналите студенти за учебната 2012/2013 г. /под 100 студенти; 27 ВУ/. Причини за прекъсване: 1) Слаб успех; 2) Незаверен семестър; 3) По болест; 4) По семейни причини; 5) По други причини;

П.9. Отчетени средства за стипендии и предоставени средства за стипендии за ВУ

П.10. Придобити научни степени и заети академични длъжности

